

{Inhoud}

Interview _____ **3**

Frieda Steurs: 'Taalkundigen moeten technologie omarmen' -
Bruno Comer

Taalwerk _____ **6**

'Hollands' in Brazilië: een sociolinguïstisch onderzoek - Elizana
Schaffel-Bremenkamp en Kathy Rys

Taalwerk _____ **9**

Iedereen ergens anders. Online communicatie en het belang van
non-verbale en sociale vaardigheden - Tineke Swart

Idioom & Co _____ **12**

Beter dan verwachte resultaten - Bert Cappelle

Broodje taal _____ **14**

Ook open op zon- en feestdagen - Sara Van Daele

Dossier _____ **16**

Meer dan een kwart miljoen dialectzinnnetjes op het internet -
Jacques Van Keymeulen en Pauline Van Daele

Dossier _____ **19**

De Jaspersen Cycli. Een speciale manier om nieuwe negatieve
elementen te maken - Frens Vossen

Taalkronkels _____ **22**

Leraren mogen géén tussentaal gebruiken - Albert Oosterhof

Te boek _____ **23**

Een vlotte en laagdrempelige inleiding tot de taalkunde - Steven
Delarue

De economische waarde van taal - Miet Ooms

Begrijpelijk schrijven voor iedereen - Natalie Hulsen

Woordenboeken voor de jeugd - Filip Devos

Column _____ **27**

Het voltooiën van het deelwoord - Hugo Brouckaert

Errata? _____ **28**

Frieda Steurs: 'Taalkundigen moeten technologie omarmen'

Bruno Comer

Wanneer een humaniorastudent(e) aankondigt dat taalkunde de verdere studie wordt, krijgt die meteen sceptische blikken te trotseren: 'Ga je daarmee je brood verdienen?', luidt het in de omgeving. 'Dat is een verkeerde houding', zegt professor en taalkundige Frieda Steurs van de KU Leuven. 'Taalkundigen die niet bang zijn om zich voor technologie te interesseren, worden op veel plaatsen met open armen ontvangen. Er zijn heel wat taalkundigen die over dergelijke competenties beschikken, te kort op de arbeidsmarkt.'

Onlangs werd Frieda Steurs benoemd tot directeur van het Instituut voor de Nederlandse Taal in Leiden en ze zet daarmee een verdere stap in een al rijk gevulde carrière. Na een studie Latijn-Wiskunde koos ze halverwege de jaren zeventig voor Germaanse filologie. 'In het eerste jaar ontdekte ik de taalkunde en dat zou mijn passie worden. Het linguïstische denken werd toen gedomineerd door de theorieën van Noam Chomsky van het Massachusetts Institute of Technology (MIT). Chomsky ging ervan uit dat het doel van de taalkunde is om uit te maken hoe het taalvermogen in de menselijke geest werkt. Hij legde de nadruk op de syntactische processen. Daartegen kwam een reactie die de semantiek, de leer omtrent de betekenis van de woorden, meer burgerrecht gaf. We bestudeerden toen tal van modellen.'

Frieda Steurs

Bruggenbouwster

Frieda Steurs volgde toen reeds cursussen programmeren. 'Het was de pionierstijd van de ponskaarten en het *Van Dale*-woordenboek stond op grote magneetbanden', glimlacht ze. 'Ik maakte deel uit van de redactie van 'Computaal', een tijdschrift rond taalkundige en letterkundige toepassingen van de computer en zo ging mijn vorming een richting uit die nog niet zo goed bekend was bij de meestal theoretisch geschoolde linguïsten. Literatuur vind ik een prachtig middel om je met taal vertrouwd te maken. Maar de toegepaste taalkunde biedt mogelijkheden die in het economisch leven toepassing kunnen vinden. Het zou dus zonde zijn om de economische kansen die de taalkunde biedt, ongebruikt te laten. Bovendien is de fascinatie voor taal, en de mechanismen die aan onze taal ten grondslag liggen, buitengewoon interessant als (toegepast) studiegebied.'

In het begin van de jaren tachtig raakten germanisten moeilijk aan de bak op de arbeidsmarkt. Bij de klassieke werkgever, het onderwijs, waren er nauwelijks vacatures. Het was niet verwonderlijk dat de jonge master bij een bedrijf als Colruyt Engineering, meer bepaald in de research & development-afdeling, terecht kwam. Colruyt was altijd al een vernieuwend bedrijf, waar opleiding en innovatie heel belangrijk waren. 'Bij het distributiebedrijf heb ik me vooral toegelegd op de technische communicatie', herinnert zij zich. 'De ingenieurs werkten toen aan heel wat innovaties; een gedigitaliseerde weegschaal was het neusje van de zalm. Maar ze hadden

een probleem om de zaken aan leken uitgelegd te krijgen. De communicatie met de niet technisch geschoolde collega's liep slecht. Op dat moment hadden de bedrijven al belangstelling voor taal, maar dan ging het vooral om marketing: op welke manier overtuigen we onze mensen om producten te kopen? Het belang van een juiste en gebruiksvriendelijke handleiding is pas later doorgedrongen. De vaktaal van de industrie moet heel precies zijn, om misverstanden te voorkomen. Bovendien kan iemand die niet tijdig alle mogelijke documenten meertalig voorbereidt, de export van zijn producten vergeten.'

De taalkundige voelde zich als een vis in het water als bruggenbouwster tussen de technische afdeling en de rest van het bedrijf. De relatie tussen vaktaal en algemene taal is haar verder blijven bezighouden. Ze ontdekte het belang van gespecialiseerde bronnen – technische communicatie doe je niet alleen door in de *Van Dale* te bladeren – en van het gebruik van de juiste symbolen en afkortingen. 'Bovendien ondervond ik hoe venijnig 'valse vrienden' kunnen zijn, woorden die in twee verschillende talen voorkomen maar een andere betekenis hebben', voegt ze daaraan toe.

” 'Het zou dus zonde zijn om de economische kansen die de taalkunde biedt, ongebruikt te laten.'

Toen ze anderhalf jaar later de mogelijkheid kreeg om terug te keren naar de universiteit om er een proefschrift te schrijven, heeft

ze Colruyt Engineering verlaten. 'Dat was een moeilijke beslissing, maar het ging werkelijk om een kans die ik niet mocht laten liggen', stelt zij. 'Hoe dan ook heb ik in het bedrijfsleven heel wat geleerd en bewaar ik een zeer goede herinnering aan die periode.'

'Van INL naar Instituut voor de Nederlandse Taal

Het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) wordt in de loop van 2016 omgevormd tot een vernieuwd instituut met een bredere taakstelling: het Instituut voor de Nederlandse Taal, de plek voor iedereen die iets wil weten over het Nederlands door de eeuwen heen.

Het Instituut voor de Nederlandse Taal zal een centrale positie innemen in het Nederlandse taalgebied op het vlak van het wetenschappelijk verantwoord ontwikkelen, bewaren en duurzaam beschikbaar stellen van taalmateriaal. Het instituut staat in voor het aanmaken, archiveren en onderhouden van corpora, lexica, woordenboeken en grammatica's voor het Nederlands, en levert daarmee noodzakelijke bouwstenen voor de bestudering van de Nederlandse taal.

In de loop van dit jaar zullen de veranderingen die dit met zich meebrengt zichtbaar worden op onze website.' (bron: <http://www.inl.nl/>).

Grote financiële belangen

Professor Steurs is er zich van bewust dat heel wat problemen inzake terminologie en lexicologie alleen door internationale samenwerking kunnen worden opgelost: 'Er bestaan diverse fora waarbij algemeen taalkundigen, computerlinguïsten, wiskundige analisten en informatici nauw met elkaar samenwerken. Zowel particulieren, bedrijven als overheidsinstellingen zijn daarin vertegenwoordigd. 'Als bestuurslid van de EAFT (European Association for Terminology) moest ik vaak navigeren tussen de inzichten van de Duitstalige wereld en de Romaanse wereld.'

Discussies over terminologie gaan over veel meer dan over woorden. 'De vlag moet overall dezelfde lading dekken', benadrukt onze gesprekspartner, 'de producten en diensten die met dezelfde term omschreven worden, moeten ook aan dezelfde normen en kwaliteitsvereisten voldoen. Dat verklaart waarom in die onderhandelingen dikwijls grote financiële en economische belangen meespelen.'

In dat verband verwijst de professor naar de Bolognaverklaring inzake het onderwijs. Alle Europese landen hebben hun opleidingen min of meer aangepast om overleg en uitwisseling mogelijk te maken, maar toch blijven de nationale verschillen enorm. De concepten én de termen dekken niet altijd dezelfde lading.

Prioriteiten vastleggen

Professor Steurs komt nu dus aan het hoofd van het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT), dat een centrale positie zal innemen in het Nederlandse taalgebied op het vlak van het wetenschappelijk omgaan met taalmateriaal. Zo staat het in voor de redactie van lexica, woordenboeken en grammatica's, allemaal bouwstenen voor de studie van het Nederlands. Frieda Steurs wordt door haar werkgever, de KU Leuven, gedetacheerd om haar taak binnen het instituut te vervullen. 'Mijn belangrijkste rol zal erin bestaan om prioriteiten te stellen', zegt de kersverse directeur. 'Er komt zodanig veel op ons af, zowel op het gebied van de klassieke lexicologie als de terminologie, de digitale corpora, enz. Er is de samenwerking tussen Nederlandse en Vlaamse partners, die een stevige reputatie hebben op het vlak van taalkunde in het algemeen en computertaalkunde in het bijzonder. De nieuwe bronnen, lexica en corpora zullen uiteraard allemaal digitaal beschikbaar zijn.

En verder zal taalvariatie (tussen Vlaanderen en Nederland) een belangrijk gegeven zijn. Deelname aan Europese projecten wordt ook een aandachtspunt. Het INL (het Instituut voor Nederlandse Lexicologie; de voorganger van het INT) had daar al ervaring mee, en in het nieuwe INT zal dat zeker een prioriteit zijn. Internationaal recht en rechtsvergelijking zijn zeer belangrijke domeinen geworden in onze geglobaliseerde wereld. In de rechtstaat, bijvoorbeeld, bestaan niet minder dan vijf soorten Nederlands. Binnen één taal zijn er immers zoveel rechtstalen als rechtssystemen die die taal als rechtstaat benutten. Zo is er de taal die gebruikt wordt door het Koninkrijk der Nederlanden, door het Koninkrijk België, door de Nederlandse Antillen, door Aruba en door Suriname. Dat is niet uitzonderlijk, want in het Duits komt dat ook voor met het verschil tussen de Duitse, Oostenrijke en Zwitserse wetgeving.'

” 'Chomsky ging ervan uit dat het doel van de taalkunde is om uit te maken hoe het taalvermogen in de menselijke geest werkt. Hij legde de nadruk op de syntactische processen. Daartegen kwam reactie van taalkundigen die de semantiek, de leer omtrent de betekenis van de woorden, een belangrijker plaats toekenden.'

Bovendien is er door het uitschrijven van zoveel wetten vanuit de Europese instellingen een nieuw soort juridische en administratieve taal ontstaan: het eurolect. Voor elke nieuwe Europese wet wordt een tekst gemaakt in alle officiële talen van de EU. Er is dus maar één Nederlandse versie, het 'Europees Nederlands'. Dat moet door de Nederlandse en Belgische overheid worden geïmplementeerd. Dat is dus een zesde Nederlandse rechtstaat. Het ontstaan van het eurolect geeft alvast aanleiding tot onderzoek waar ook het Instituut voor de Nederlandse Taal bij betrokken wordt.

English only?

Eind juni publiceerde Frieda Steurs een boek over het belang van taal voor de economie en het bedrijfsleven. Professor Steurs wil haar fascinatie voor de maatschappelijke en economische aspecten van taal ook bij het grote publiek overbrengen en wil aantonen hoe belangrijk taalkundige toepassingen wel zijn voor de economie en de samenleving. Daarom heeft ze het boek *Taal is Business* uitgegeven, waarvan elders in dit blad een bespreking volgt en waaruit de voorbeelden die in dit interview ter sprake komen, afkomstig zijn.

Het nieuwe eurolect is maar een facet van het belang van de invloed van taal op recht en economie. Door de digitalisering is de wereld ons dorp geworden en met enkele muisklikken is het mogelijk om allerlei informatie over tal van landen, bedrijven, producten en diensten te verkrijgen. Van het grootste belang is dat de klant de informatie wil krijgen in een taal die hij begrijpt. Taal en economie zijn onlosmakelijk verbonden. Bedrijven beseffen dat ze elk product moeten aanpassen aan de taal van de klant en de lokale markten. En dat gaat verder dan het aanpassen van munteenheden, van maten en gewichten, van veiligheidsvoorschriften, enz. In die 'lokalisering' speelt taal een grote rol. De 'English-only'-politiek heeft sommige multinationals al veel geld gekost. Zo wilde Apple de Japanse markt veroveren en wachtte het bedrijf niet op vertalingen in de doeltaal. Dit beleid leidde ertoe dat zij op dat moment de Japanse markt verloren aan concurrenten, zoals IBM, die wel hun lokaliseringswerk correct hadden uitgevoerd.

” ‘Bedrijven beseffen dat ze elk product moeten aanpassen aan de taal van de klant en de lokale markten. En dat gaat verder dan het aanpassen van munteenheden, van maten en gewichten, van veiligheidsvoorschriften, enz.’

Ook in de technische communicatie is het gebruik van Engels als enige taal zelden haalbaar. Het Amerikaanse bedrijf Caterpillar, dat vooral zware machines produceert voor de weg- en mijnbouw, gebruikte in 1972 voor haar technische communicatie 'Caterpillar Fundamental English', een zeer vereenvoudigde vorm van Engels. De bedrijfsleiding hoopte dat alle landen waar de onderneming actief is, dit eenvoudige Engels zouden gebruiken. Maar dit systeem werd tien jaar later verlaten. Men koos voor een veel rijkere taal, met name 'Caterpillar Technical English', dat 70.000 woorden omvatte. Dat lijkt veel, maar het was een bewuste selectie uit meer dan 1 miljoen termen en woorden die op dat moment in de communicatie bij Caterpillar werden gebruikt. Dit maakte het mogelijk de brontaal Engels vlot te vertalen in andere doeltalen. Men stapte dus over van een eentalige naar een meertalige strategie. De meertaligheid in de externe communicatie bleek echt noodzakelijk te zijn, zowel voor de technici als voor de klanten.

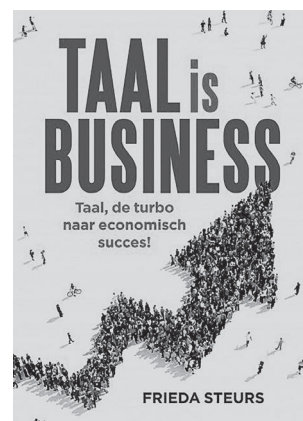
In twaalf hoofdstukken gaat Frieda Steurs in op de impact die taal op het economisch leven heeft. De auteur wijst erop dat de taalindustrie niet alleen vertalen, tolken en taalonderwijs omvat, maar ook technologische toepassingen, zoals de machinevertaling, het computerondersteund vertalen of de meertalige terminologiebanken. Op die manier wil ze het imago van de toegepaste taalkunde scherper stellen. In die discipline worden immers onderwijs, onderzoek en toepassingen samengebracht, en zo staat ze open voor de economie.

Online Van Dale

Naast de papieren versie is de *Van Dale* ook online beschikbaar en daardoor kan er allerlei informatie worden toegevoegd, zoals vervoegingsrijtjes bij alle werkwoorden en extra woord-samenstellingen. Maar het zijn vooral de vele zoekmogelijkheden die het verschil maken. Zo is er het jokerzoeken, waarbij je aan de hand van het jokerteken (de meest gebruikte zijn een asterisk en een vraagteken) op speurtocht gaat in de bestanden. Een * wordt gebruikt om een willekeurige reeks tekens voor te stellen (*appel** leidt naar *appelboom* en *appelsap*, maar niet naar *sterappel* of *trappelen*). Een ? dient om exact één willekeurig teken voor te stellen (*suiker????* zal alle termen opgeven die beginnen met *suiker-* en vier willekeurige andere letters, zoals *suikerriet* en *suikerbiet*, maar niet *suikerwafel*). Je kunt ook zoeken op voorbeeldzinnen en zoeken bij benadering.

En dan is er nog de *Van Dale Wiki*. Die is gebaseerd op crowdsourcing en bouwt verder op de idee van Wikipedia. Iedereen heeft toegang tot de teksten en kan zelf informatie aanvullen. De *Van Dale Wiki* is er dus voor en door gebruikers en kan, door die kracht van samen kennis op te bouwen, ongelooflijk veel interessante informatie opleveren. Er wordt wel duidelijk aangegeven wat uit *Van Dale* komt en wat door anderen is aangevuld.

En zo zullen de digitale toepassingen in de lexicologie en de taalkunde steeds meer mogelijkheden bieden.

'Hollands' in Brazilië: een sociolinguïstisch onderzoek

Elizana Schaffel-Bremenkamp en Kathy Rys

Halverwege de 19de eeuw vertrok een groep arme en ongeletterde Zeeuws-Vlaamse boeren naar Brazilië om daar een nieuw leven te beginnen. We bespreken de resultaten van een sociolinguïstische studie (Schaffel-Bremenkamp, 2010) naar taalgebruik en taalattitudes bij hun nazaten. Een aantal bewoners van de dorpen waar zij zich vestigden, gebruiken het Zeeuws-Vlaamse dialect nog actief of kennen het passief. De immigranten hebben het zelf over 'holandês' (= Hollands) wanneer zij over hun taal spreken, en de eerste nederzetting heet dan ook Holanda of Holandinha (Klein Holland), hoewel ook enkele van de migranten afkomstig waren uit Oost-Vlaanderen (onder andere Maldegem; zie Buysse, 1984:127-128). Het onderwerp van dit artikel sluit aan bij de aandacht die eerder in Over taal besteed is aan Vlaamse emigranten, namelijk in het interview met David Baeckelandt over zijn krant voor de nazaten van Vlamingen die tussen 1880 en 1930 emigreerden naar Noord-Amerika (Over taal 52-1).

Een stukje geschiedenis

Omdat er halverwege de 19de eeuw in Brazilië een einde gekomen was aan de slavernij en er daardoor niet voldoende werkrachten meer waren om het land te bewerken, werden er vanuit de Braziliaanse regering (*Associação Central de Colonização*) programma's op touw gezet om Europese migranten naar Brazilië te lokken (Roos en Eshuis, 2008:11). In grote Europese havensteden werden pamfletten uitgedeeld waarin aan potentiële immigranten een beter leven werd voorgespiegeld. Omdat Nederland – en in het bijzonder Zeeland – vanaf ongeveer 1840 onder een zware economische crisis, mislukte oogsten en werkloosheid gebukt ging (Roos en Eshuis, 2008), hadden de pamfletten het beoogde effect. In totaal zetten er 504 personen vanuit de haven van Antwerpen koers naar Brazilië (Buysse, 1984).

Plaats	1858	1859	1860	1861	1862	Totaal
Zuidzande	-	23	57	21	8	109
Cadzand	31	7	28	20	-	86
Groede	-	18	24	42	-	84
Retranchement	-	16	20	23	5	64
Nieuwvliet	11	18	16	4	-	49
Schoondijke	7	-	18	10	-	35
Hoofdplaat	18	-	-	-	3	21
Oostburg	-	2	-	17	-	19
Breskens	6	-	6	6	-	18
Izendijke	-	-	15	-	-	15
Waterlandkerkje	-	2	-	-	-	2
Sluis	-	2	-	-	-	2
Total	73	88	166	151	26	504

Tabel 1: Plaats van herkomst en datum van emigratie (Buysse, 1984:25)

Tabel 1 geeft een overzicht van de plaatsen in Zeeuws-Vlaanderen van waaruit die personen vertrokken waren (waarbij de tabel evenals alle andere afkomstig is uit Schaffel-Bremenkamp, 2010).

Van de Zeeuws-Vlaamse migranten, die vanuit Antwerpen vertrokken, vestigden er zich 323 in de binnenlanden van de staat Espírito Santo (Schaffel, 2010:22) gelegen aan de Atlantische oceaan in het zuidoosten van Brazilië ten noorden van de staat Rio de Janeiro.

Tot aan het eind van de 20ste eeuw leefden de immigranten geïsoleerd van hun land van herkomst. Eén groep woonde in een gebied waar zij contact hadden met een andere groep immigranten, Pommeren, die uit Pruisen afkomstig waren. Deze immigranten spraken een Nederduits dialect. Een andere groep Zeeuwen had vrijwel alleen contact met de lokale, Portugees sprekende bewoners. Het Zeeuws-Vlaamse dialect is op dit moment goeddeels uitgestorven. In dit artikel bespreken wij de resultaten van een sociolinguïstische studie (Schaffel-Bremenkamp, 2010) naar taalgebruik en taalattitudes bij de nazaten van de immigranten.

Onderzoek naar vitaliteit van het Zeeuws-Vlaams in Brazilië

In 2010 voerde Elizana Schaffel een onderzoek uit naar de sociale, historische, economische en culturele factoren die de vitaliteit van het Zeeuws-Vlaams in Brazilië beïnvloeden, de domeinen waarin het nog gebruikt wordt, en de attitudes van sprekers ten opzichte van hun taal. Op basis van 6 factoren die door de UNESCO werden voorgesteld (UNESCO 2003, *Language Endangerment and Vitality*; zie tabel 3) bepaalde Schaffel de mate van bedreiging waaraan het Zeeuws in Brazilië onderhevig is. Daartoe nam zij interviews af bij 76 nazaten van de migranten uit verschillende leeftijdsgroepen, zoals voorgesteld in tabel 2.

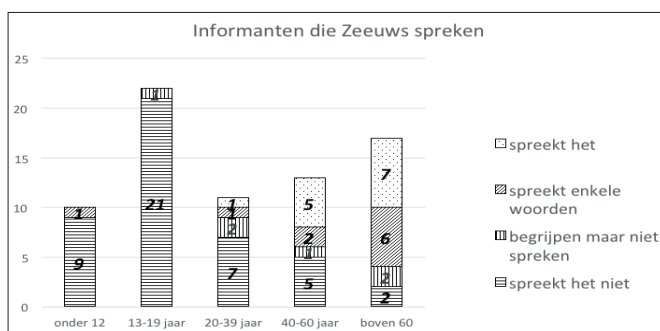
Vrouwelijk			Mannelijk		
Aantal informanten	Leeftijd	Aantal jaar onderwijs	Aantal informanten	Leeftijd	Aantal jaar onderwijs
5	< 12	< 8 jaar	5	< 12	< 8 jaar
5	13-19	< 8 jaar	5	13-19	< 8 jaar
6	13-19	8-11 jaar	6	13-19	8-11 jaar
6	20-39	-	5	20-39	-
9	40-60	-	5	40-60	-
9	> 60	-	10	> 60	-
= 40			= 36		

Tabel 2: Zeeuws-Vlaamse nazaten die geïnterviewd werden (Schaffel 2010: 69)

Van de interviews werden geluidsopnames gemaakt. Er werd gebruik gemaakt van een vragenlijst met een aantal vaste vragen. Schaffel nam een lokale gids met zich mee naar de verschillende gemeenten (namelijk Santa Leopoldina, Santa Maria de Jetibá, Itarana) die haar voorstelde aan de bewoners. Niet alle geïnterviewden waren nog sprekers van het Zeeuws-Vlaams, maar omdat het onderzoek onder andere tot doel had in kaart te brengen in welke mate het bedreigd werd en vervangen was door andere talen, werden ook deze informanten geïnterviewd.

Resultaten

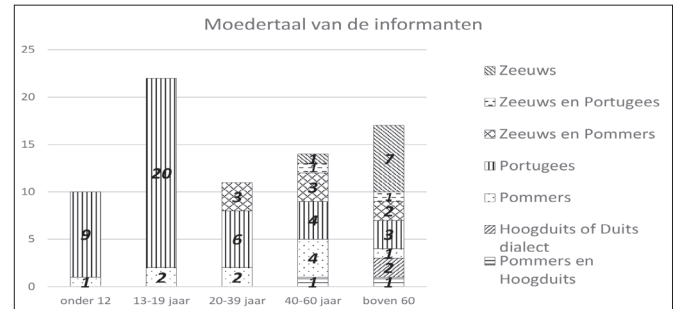
Het Zeeuws-Vlaams in Espírito Santo is beperkt tot een klein aantal Zeeuws-Vlaamse nazaten: slechts 13 van hen spreken het nog, zoals te zien is in figuur 1

Figuur 1: Informanten die Zeeuws-Vlaams spreken (Schaffel, 2010:76)

Deze 13 sprekers geven echter toe dat zij het Zeeuws-Vlaams nog nauwelijks gebruiken. Schaffel (2010) stelt vast dat het niet langer van generatie op generatie doorgegeven wordt en dat ongeveer 20% van de nazaten jonger dan 19 jaar het nog nooit gehoord heeft. Dat heeft te maken met het feit dat het altijd beperkt is gebleven tot de groep van de oorspronkelijke migranten en hun nazaten waar het enkel gebruikt werd binnen de huiselijke context. Bovendien namen kinderen niet deel aan conversaties tussen volwassenen, wat de vervanging van het Zeeuws-Vlaams door Portugees in de hand heeft gewerkt.

Slechts weinig informanten hebben het dialect als moedertaal: 7 informanten van meer dan 60 jaar en 1 informant tussen de 40 en 60 jaar hebben het geleerd van (een van) de ouders, zoals blijkt uit figuur 2.

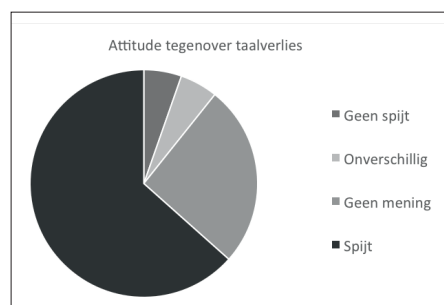
Figuur 2: Moedertaal van de informanten (Schaffel 2010: 77)

Het Braziliaanse Zeeuws is dus bedreigd: slechts een aantal oudere nazaten spreekt het nog terwijl de jongere generatie het niet of nauwelijks meer begrijpt.

Demografische factoren

Demografische factoren die een rol hebben gespeeld in de vervanging van het Zeeuws-Vlaams door andere talen, zijn onder andere het relatief kleine aantal immigranten vergeleken met andere groepen (bijvoorbeeld: Duitse immigranten in Espírito Santo waren met 3933, waarvan 63% Pommeren (Schaffel, 2010:87)) en hun sterk versnipperde verspreiding over de oude kolonie Santa Leopoldina. Ook gemengde huwelijken (bijvoorbeeld tussen Zeeuwen en Pommeren) bespoedigden de vervanging van het dialect. Vanaf de tweede generatie hebben dergelijke huwelijken de mate van geslotenheid van de groep verstoord (Blom en Gumperz, 2002 [1972]) en de intrede van nieuwe culturele waarden vergemakkelijkt. De belangrijkste factor bij het verlies van culturele verbondenheid was echter de gedwongen verandering van religie (Schaffel, 2010). De calvinistische Zeeuws-Vlaamse boeren die zich in Brazilië vestigden, hebben ondanks herhaalde pogingen pas in 1903 een eigen kapel gekregen; tot die tijd woonden zij de lutherse kerkdiensten van de Pommeren bij en kwamen op zondag soms bijeen op open plekken in het bos (Roos en Eshuis, 2008:57-58). Volgens de literatuur (De Heregia, 1989; Weinreich, 1970 [1953]) is religie een bepalende factor in het behoud van een taal. Doordat de immigranten hun geloof niet op hun manier konden beleven, verloren zij een aantal typische gewoontes, waaronder het gebruik van hun taal. Daarnaast werden er in onderwijs en beleid van boven af een aantal maatregelen genomen om de invloed van migrantengemeenschappen in Brazilië te verminderen en de integratie met de Braziliaanse bevolking af te dwingen. Zo werd er bijvoorbeeld in 1939 een wet ingevoerd die immigranten verbood om hun moedertaal te spreken, zelfs tijdens religieuze diensten. Op school werd het gebruik van het Zeeuws-Vlaams sterk veroordeeld en bestraft, meer nog dan het spreken van de andere migrantentaal, het Pommers (Schaffel, 2010).

Naast bovengenoemde factoren zijn er ook een aantal persoonlijke factoren die een rol hebben gespeeld in de teloorgang van het Zeeuws-Vlaams, zoals attitudes tegenover de minderheidstaal en het land van herkomst. Zo stelt Schaffel (2010) vast dat de Zeeuwse nazaten negatieve herinneringen aan het land van herkomst hebben, die wellicht tot stand kwamen doordat de immigranten decennialang de steun van Zeeland moesten ontberen. Deze factoren hebben soms een sterker effect op taalverlies dan sociale, geografische, demografische, economische en institutionele factoren (Weinreich, 1970 [1953]). Schaffel besluit dat slechts 59% van de informanten het verdwijnen van het Zeeuws-Vlaams betreurt zoals blijkt uit figuur 3.

Figuur 3: Attitudes tegenover taalverlies (Schaffel 2010: 96)

Op basis van de factoren voorgesteld door UNESCO (2003) en de hierboven gepresenteerde resultaten in acht nemend, besluit Schaffel (2010) dat het Braziliaanse Zeeuws gekarakteriseerd wordt door de volgende graden van bedreiging, waarbij een lagere waarde op een schaal van 0 tot 5 wijst op een sterkere mate van bedreiging (zie ook Schaffel, 2010:54-59).

Factoren		Graad van bedreiging
I	Taaloverdracht van generatie op generatie	1
II	Absoluut aantal sprekers	(13)
III	Proportie sprekers binnen de totale populatie	1
IV	Veranderingen in domeinen van taalgebruik	1
V	Respons op nieuwe media	0
VI	Materiaal voor taalonderwijs en geletterdheid	0
VII	Taalattitudes en -beleid van de regering, inclusief officiële status en gebruik	0
VIII	Attitudes van leden van de gemeenschap tegenover hun eigen taal	2
IX	Hoeveelheid en kwaliteit van documentatie inzake de taal	0

Tabel 3: Mate van bedreiging van het Braziliaanse Zeeuws

Het Zeeuws-Vlaams scoort voor alle factoren erg laag (tussen 0 en 2), wat betekent dat het ten dode opgeschreven is. Als taal in de huiselijke kring wordt het nauwelijks nog gebruikt (factor I = 1) aangezien de 13 sprekers weinig contact met elkaar hebben en de sprekers het niet meer aan hun kinderen en kleinkinderen hebben doorgegeven. Het Zeeuws-Vlaams is nooit gebruikt als een taal bij officiële instanties en werd zelfs verboden (cf. factor VII = 0), in nieuwe media (bijv. sms, internet) wordt evenmin gebruik gemaakt van het Zeeuws (factor V = 0), er bestaan geen geschreven bronnen en er is geen orthografie beschikbaar (factor VI = 0).

Het proces van vervanging van immigratietalen vindt over het algemeen plaats in de derde generatie (Weinreich, 1970 [1953]). Dit was ook het geval bij de Zeeuwse nazaten in Brazilië (Schaffel, 2010: 53, 81). Aanvankelijk was deze groep sterk geïsoleerd maar vanaf de derde generatie (i.e. vanaf ongeveer 1940 toen de laatste pioniers gestorven waren) werd het Zeeuws-Vlaams vervangen door andere talen, hoofdzakelijk het Portugees en het Pommers. Een verschuiving naar het Portugees lag voor de hand aangezien dit de officiële taal van Brazilië is. Schaffel (2010) stelt echter vast dat 43% van de immigranten overgeschakeld zijn op het Pommers. De sterkere structurele gelijkenis tussen het Zeeuws-Vlaams en Pommers – beide West-Germaanse talen – in vergelijking met het Portugees kan hiermee te maken hebben. Verder speelden samenkomsten van beide groepen immigranten in de lutherse kerk en gemengde huwelijken ook een belangrijke rol in deze taalschuiving.

We kunnen besluiten dat het verdwijnen van het Zeeuws-Vlaams een gradueel proces is geweest. De eerste generaties verwachten nog hulp van hun land van origine, maar toen die hoop en hun herinneringen langzamerhand begonnen te verdwijnen, nam hun verlangen om geaccepteerd te worden door de lokale gemeenschap toe. Als gevolg daarvan begonnen zij andere talen te spreken en ging het Zeeuws-Vlaams steeds meer verloren. Vandaag is het een bijna uitgestorven taal in Brazilië. Daarom is het van het grootste belang om het Zeeuws-Vlaams dat nog gesproken wordt door de enkele nakomelingen, voor het nageslacht vast te leggen en op te tekenen. Daartoe hebben wij (i.e. de auteurs van dit artikel, Gertjan Postma (Meertens Instituut) en Andrew Nevins (University College London)) al een eerste stap gezet door middel van veldwerk dat heeft plaatsgevonden tussen 2012 en 2016. Daarover, en over enkele taalkundige aspecten van het Braziliaanse Zeeuws rapporteren wij in een volgend artikel (waarin ook een literatuurlijst gegeven wordt).

Elizana Schaffel-Bremenkamp is verbonden aan de Universidade Federal do Espírito Santo (UFES), Vitória en Kathy Rys aan het Computational Linguistics and Psycholinguistics Research Center van de Universiteit Antwerpen.

e-mail: elizana.schaffel@gmail.com en kathy.rys@uantwerpen.be

Iedereen ergens anders. Online communicatie en het belang van non-verbale en sociale vaardigheden

Tineke Swart

We communiceren meer dan ooit: WhatsApp, sms, Facebook, Twitter, Skype. Meer dan ooit staan wij in contact met elkaar. Met slechts een druk op de knop vinden we informatie, worden we vermaakt, zoeken we aandacht en voeren we talloze digitale gesprekken. Iedereen een expert in communicatieve vaardigheden, of toch niet? We praten niet meer met elkaar in de wachtkamer bij de dokter, we kijken weg wanneer iemand naast ons gaat zitten in de tram en de nieuwe generatie heeft zelfs een heuse vrees ontwikkeld voor het telefoongesprek. In een notendop de homo digitalis communicaris.

Het online communiceren is de afgelopen jaren enorm toegenomen en laat nu zien wat zijn invloed is op non-verbale en sociale vaardigheden in communicatie tussen mensen. De hele dag en avond voor een beeldscherm zitten of naar een smartphone staren heeft gevolgen voor onze sociale vaardigheden, empathische vermogens en non-verbale communicatie. Een groot deel van een livegesprek bestaat uit non-verbale communicatie. We peilen, onderzoeken, beschouwen en interpreteren het gezicht, de intonatie, de houding en de gebaren van onze gesprekspartner. Hierdoor kunnen we een boodschap beter interpreteren, van betekenis voorzien en leren we ons tot andere mensen te verhouden. Non-verbale communicatie is dus essentieel wanneer we elkaar willen begrijpen. Maar als we uitsluitend via beeldschermen of smartphones communiceren, verliezen we niet alleen deze non-verbale en sociale vaardigheden, maar worden we ook minder empathisch en kunnen we moeilijker echte verbintenissen met anderen aangaan.

Iedereen online, de smartphone en zijn apps als sociale ontmoetingsplaats, sociale en non-verbale vaardigheden zijn dus overbodig. Is dit een onvermijdelijke evolutie in onze wijze van communiceren? Laten wij ons straks domineren door nieuwe technologieën en digitale sociale media waardoor wij onze sociale en non-verbale vaardigheden verliezen? Een pleidooi voor het echte gesprek, het heroveren van de fysieke sociale context, het belang van non-verbale communicatie en oplossingen voor de toekomst.

Er zijn geen woorden voor _ _ _ _ _

Non-verbale communicatie is iedere vorm van uitwisseling van boodschappen tussen mensen of levende wezens via niet-talige signalen: 'communicatie zonder woorden'. Deze niet-talige signalen zijn een belangrijk onderdeel van de communicatie tussen mensen wanneer zij gelijktijdig dezelfde ruimte delen en in elkaars nabijheid zijn. Hier wordt dan ook met non-verbale communicatie

de communicatie tussen mensen in een fysieke sociale context bedoeld waarbij men geen woorden gebruikt. Intonatie, stemgeluid en lichaamstaal, maar ook kuchen, zuchten of fronsen zijn voorbeelden van non-verbale communicatie in een livegesprek tussen mensen.

In de menselijke communicatie geeft de non-verbale communicatie vaak de doorslag. Zo kan iemand zeggen dat hij niet boos is, maar wel heel kwaad kijken of zeggen dat hij niet zenuwachtig is, maar wel staan te zweten en te trillen. Door het interpreteren van het non-verbale gedrag van de spreker kan de ontvanger deze boodschap beter van betekenis voorzien. Mensen leren door gesprekken in een fysieke sociale context non-verbale communicatie te gebruiken en te interpreteren en zij leren emotioneel geladen, ironische of ambigue boodschappen te begrijpen. Zij leren wat non-verbaal gedrag is en zij leren welke sociale en non-verbale vaardigheden in een fysieke sociale context belangrijk en gewenst zijn.

Non-verbale communicatie is dus essentieel om een boodschap effectief te kunnen overbrengen en te kunnen interpreteren. Je kunt met non-verbale communicatie betekenis toevoegen, iets verduidelijken en je kunt in een livegesprek inspelen op het gedrag en de reactie van je gesprekspartner. Zonder non-verbale communicatie mis je die extra betekenisgeving en kun je minder goed zien wat het effect van je boodschap is. Hierdoor kan sneller miscommunicatie ontstaan. En dit is precies wat er kan gebeuren in online communicatie waar de boodschap gereguleerd wordt en non-verbale communicatie grotendeels ontbreekt.

Emoticons en interpunctie: de robotisering van de taal

De toename van het gebruik van online communicatie heeft invloed op de wijze hoe mensen met elkaar communiceren en daarmee ook hoe hun non-verbale en sociale vaardigheden zich ontwikkelen. De verslaving aan het web en het compulsief gebruik van smartphones en digitale sociale netwerken beïnvloedt volgens psychologe Sherry Turkle (2011) de manier waarop mensen met elkaar omgaan en de manier waarop zij naar buiten treden. De nieuwe generatie is altijd online, bevindt zich in verschillende digitale sociale netwerken en lijkt een voorkeur te ontwikkelen voor virtuele werelden boven de offline wereld.

Het gebrek aan non-verbale communicatie bij sociale media als WhatsApp, wordt onder andere gecompenseerd door het gebruik van emoticons. Volgens Vanden Abeele vullen emoticons een lacune in de bestaande geschreven taal. 'Wanneer we face to face met iemand praten is non-verbale communicatie zoals gelaatsuitdrukkingen erg belangrijk', zegt ze. 'Daarvan kun je bijvoorbeeld ironie of sarcasme aflezen. Het non-verbale is soms zelfs belangrijker dan wat je letterlijk zegt. Wanneer we communiceren via tekst gaat dat grotendeels verloren en emoji's zijn een handige manier om zulke gevoelens toch over te brengen.' (Vanden Abeele, geciteerd in Lemmens, 2015)

Niet alleen met emoticons probeert de gebruiker van digitale sociale media non-verbale boodschappen te communiceren. Met het gebruik van interpunctie kun je de geschreven boodschap ook van allerlei non-verbale signalen voorzien. Het is wel verstandig eerst na te gaan wat de laatste netiquetteregels zijn onder smartphonegebruikers, want mensen die hun digitale berichtjes beëindigen met een punt worden anno 2016 als nare en onbeschofte mensen gezien. Onderzoekresultaten van een academische studie (Gurraj, Drumm-Hewitt, Dashow, e.a., 2016) laten zien dat het gebruik van een punt aan het einde van een bericht niet langer de geaccepteerde vorm van communicatie is. De 'punt' heeft een negatieve (non-verbale) betekenis gekregen. Het lijkt verstandig om om deze reden in online communicatie spaarzaam met de 'punt' om te gaan.

Het gebruik van emoticons en interpunctie is een mager substituuft voor non-verbale signalen; slechts een teken of symbool ter vervanging van de betekenisrijke non-verbale communicatie. Wij robotiseren hiermee de taal en denken een argument te hebben het gesprek in de fysieke sociale context uit de weg te gaan.

Communiceren in een vernetwerkte informatiemaatschappij

Doordat digital natives minder getraind zijn in livegesprekken, hebben zij minder empathie, een slechtere non-verbale communicatie, zijn zij slechter in het onderhouden van interpersoonlijke relaties en hebben zij moeite met oogcontact, aldus Turkle (2015). Wanneer je enkel online met elkaar communiceert, leer je niet hoe

je moet communiceren in een fysieke sociale context. Deze fysieke sociale context en het 'echte' gesprek hebben mensen echter nodig om zaken als ambivalentie, ambiguïteit en ironie te leren herkennen en daaraan betekenis te kunnen geven. De fysieke sociale context is het speelveld waar non-verbaal gedrag en sociale vaardigheden geleerd en aangeleerd worden, waar mensen leren belevens in plaats van te aanschouwen en waar zij leren dat de wereld niet gereguleerd is, maar juist imperfect.

De fysieke sociale context is echter getransformeerd. De ICT-revolutie en de komst van digitale sociale media hebben invloed op de huidige samenleving. Mensen moeten zich tot nieuwe technologieën verhouden en worden (deels) afhankelijk van deze nieuwe technologieën (Floridi, 2014); zij maken deel uit van een informatie- en netwerksamenleving waarin zij een nieuwe rol toegekend krijgen. Naast de vertrouwde fysieke sociale context bestaat er nu een context waar er een overvloed aan informatie is en waar iedereen met elkaar verbonden is d.m.v. digitale sociale netwerken. Ons brein maakt overuren door alle informatieprikkels die onophoudelijk door onze computers en smartphones aan ons gepresenteerd worden en onze fysieke sociale context wordt verstoord door sociale interacties met derden, derden die zich elders bevinden.

Het communiceren in deze vernetwerkte informatiesamenleving vraagt om het ontwikkelen van nieuwe of andere communicatieve vaardigheden. Maar voordat wij ons blindelings laten meevoeren door alle technologische vernieuwingen, is het belangrijk om stil te staan bij de gevolgen voor onze communicatieve vaardigheden.

De homo digitalis communicaris

Technologie verwijdt ons van het 'echte' gesprek en toch wenden wij ons steeds vaker naar onze smartphone. De smartphone en zijn talloze apps werken verslavend, we raken nooit verveeld. De mail- en chatprogramma's stellen ons in de gelegenheid zorgvuldig na te denken over onze boodschap voordat we deze verzenden of op facebook zetten. Een vooraf geredigeerde boodschap kan het gesprek weliswaar in sommige gevallen ten goede komen, maar er dreigt ook een terugdeinzen voor een echt gesprek, een livegesprek in een fysieke sociale context. In een livegesprek weet je namelijk niet hoe de ander reageert en je weet ook niet hoe je daar zelf spontaan op moet reageren. Veel jonge mensen ervaren om deze reden een livegesprek, zelfs een telefoongesprek, als beangstigend, want zo'n gesprek is onvoorspelbaar. Dezelfde angstgevoelens bekruipen deze jonge mensen wanneer een gesprek stilvalt. Dit zijn zij niet gewend, want op hun smartphone is altijd iets te beleven, ergens anders.

Online communicatie is handig en kun je overzien, maar de gevolgen voor het gebruiken en leren van sociale en non-verbale vaardigheden zijn desastreus. De nieuwe generatie ontwikkelt zich tot een generatie waar in het gesprek begrippen als empathie en diepgang tot een ver verleden behoren. Doordat zij met name communiceren via digitale sociale media is hun communicatie gefragmenteerd. De homo digitalis communicaris heeft moeite met intens

luisteren, heeft een gebrek aan aandacht en begrijpt niet dat een livegesprek leidt tot een echte connectie met andere mensen, een emotionele connectie (Turkle, 2015). Hij gaat het echte gesprek uit de weg en kruipt in zijn controleerbare en voorspelbare smartphone. Deze smartphone en digitale sociale media stimuleert de homo digitalis communicaris zich terug te trekken uit de wereld, waardoor hij zich ontwikkelt tot een persoon die waarneemt en aanschouwt. Maar juist betrokkenheid bij de wereld en actief handelen zijn de eerste vereisten om non-verbale communicatie en sociale vaardigheden eigen te maken.

De homo digitalis communicaris wil, kortom, de communicatie reguleren en controleren, maar relaties tussen mensen zijn vrijwel altijd rommelig, ambivalent en imperfect, en zo ook onze gesprekken. Wanneer wij deze relaties en gesprekken mooier maken door het gebruik van digitale sociale media, doen we ze geen recht. Een gereguleerd gesprek in een fysieke sociale context bestaat niet en om deze reden kan het niet zondermeer vervangen worden door online communicatie.

Afkicken en stilstaan

Is het einde van het 'echte' gesprek, de 'echte' connectie nu in zicht? Is er geen hoop meer voor de sociale en non-verbale vaardigheden van onze toekomstige generatie? Zo'n negatief toekomstscenario hoeft geen werkelijkheid te worden. De toekomstige generatie heeft de mogelijkheid te profiteren van alle geneugten en gemakken die nieuwe technologieën ons bieden en heeft de mogelijkheid haar non-verbale en sociale vaardigheden te ontwikkelen mits de bedreigingen erkend worden en er ruimte wordt gemaakt voor het 'echte' gesprek. Zowel technologische oplossingen als sociale en politieke afspraken kunnen bijdragen aan deze situatie en hierbij is een rol weggelegd voor beleidsmakers, ontwerpers en de gebruikers zelf.

Voor onze digital natives betekent dit dat zij in eerste instantie moeten afkicken. Afkicken van de onophoudelijke stroom informatie en de verslaving aan sociale media. Het trendrapport *De zwarte kant van sociale media* (Duivestein, Bloem en Van Manen, 2012) biedt een uitweg. Technologie zou weer ondergeschikt moeten worden gemaakt aan de mens en paradoxaal genoeg kunnen nieuwe technologieën ons daarbij helpen. Via onder meer zogenoemde contextbewuste apps en slow-webtechnologieën verschuift de nadruk van het altijd online zijn en het zoeken naar informatie naar een situatie waar het web ons kan vinden en ons kan helpen en alleen wanneer wij daar behoefte aan hebben. Instapaper is hier een goed voorbeeld van; een app waar je alle interessante artikelen, recepten en video's kunt bewaren om ze op een later tijdstip te lezen of te bekijken.

Daarnaast kunnen beleidsmakers en de gebruikers zelf ook een cruciale rol spelen als wij het tij willen keren. ICT en digitale sociale media hoeven onze fysieke sociale context niet te domineren en hoeven geen bedreiging voor het 'echte' gesprek te zijn wanneer wij het belang van een 'echt' gesprek erkennen en kunnen uitleg-

gen. Belangrijke vragen als 'Hoe kunnen we ons kritisch en creatief verhouden tot nieuwe technologieën?' en 'Wat zijn de gevolgen van online communicatie voor onze sociale en non-verbale vaardigheden?', zouden in politieke en sociale debatten bediscussieerd moeten worden. Het gebruik van digitale sociale media kan in een fysieke sociale context gereguleerd worden, beperkt worden of gereguleerd ingezet worden. Wij zouden etiquette ten aanzien van onze omgang met digitale sociale media (verder) kunnen ontwikkelen (nettiquette) wanneer wij deze gebruiken in een fysieke sociale context.

De komst van nieuwe technologieën en digitale sociale media is een feit, er is geen weg terug. Nu is het van belang om te kijken hoe wij hiermee omgaan, welke waarde wij hechten aan het livegesprek en het ontwikkelen van non-verbale en sociale vaardigheden en welke nettiquette wij zullen ontwikkelen in onze omgang via online communicatie. En dit het liefst in een goed ouderwets 'echt' gesprek.

Literatuur

- Duivestein, S., Bloem, J. en Manen, T. van (2012), *De zwarte kant van sociale media, Alarmbellen, analyse en de way-out*. Gedownload op 24 februari 2016 via: <http://blog.vint.sogeti.com/wp-content/uploads/2013/01/De-Zwarte-Kant-van-Sociale-Media-MF.pdf>
- Florida, L. (2014), *The fourth revolution, How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford: Oxford University Press.
- Gunraj, D., Drumm-Hewitt, A., Dashow, e.a. (2016), Texting insincerely: The role of the period in text messaging. *Computers in Human Behavior*, 55 (B), 1067 – 1075. Geraadpleegd op 24 februari 2016 via: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563215302181>
- Lemmens, K. (2015, 28 december), Er zijn geen woorden voor. *De Standaard*. Geraadpleegd op 24 februari 2016 via: http://www.standaard.be/cnt/dmf20151227_02039266
- Turkle, S. (2011), *Alone Together, Why we expect more from technology and less from each other*. New York: The perseus books group.
- Turkle, S. (2015), *Reclaiming conversation, The power of talk in a digital age*. New York: Penguin Press.

Tineke Swart heeft Nederlandse taal- en letterkunde gestudeerd in Leiden en is sinds 2007 als docente Nederlands verbonden aan De Haagse Hogeschool bij de opleiding European Studies. Zij is in september 2015 haar onderzoek naar online communicatie, non-verbale communicatie en 21ste-eeuwse vaardigheden gestart bij het lectoraat Filosofie en de Beroepspraktijk (eveneens aan De Haagse Hogeschool).

e-mail: c.e.swart@hhs.nl

Beter dan verwachte resultaten

Bert Cappelle

Nu het geld op spaarboekjes bijna niets meer opbrengt, gaan sommigen op zoek naar alternatieve vormen van beleggen. Dan lonken de aandelenmarkten, met hun naar verluidt historisch bewezen mooie rendementen voor al wie beschikt over een buffertje spaarcenten en een dosis koelbloedigheid. Maar is de beurs wel iets voor een logisch denkende taalkundige? Misschien wel niet, want al die nieuwsflashes over 'beter dan verwachte' of 'slechter dan verwachte' bedrijfsresultaten leiden af. Niet alleen van het te verrichten taalkundig onderzoek – ja, dat dus ook – maar, door hun vorm, vooral van de berichtgeving zelf.

Sowieso duizelt het beginnende beleggers al snel voor de ogen wanneer ze surfen naar financiële websites of afstemmen op Kanaal Z. Wie raakt niet tureluurs van die dagelijkse indexschommelingen en die niet aflatende stroom actuele koersnoteringen op de tickerbalk? Maar voor een rigide redenerende grammaticus zijn nieuwtjes als 'hoger dan verwachte winst' hier, 'zwakker dan verwachte groei' daar en 'beter dan verwachte kwartaalcijfers' ginder extra verbijsterend. Ik sta niet alleen in mijn verwondering over deze formuleringen. Op de blog van de Nijmeegse hoogleraar vakdidactiek Peter-Arno Coppen, ook bekend onder de naam 'de Taalprof', vraagt een lezer:

” Beste Taalprof,

Op Teletekst las ik: 'De graadmeter werd geholpen door de beter dan verwachte resultaten van de bank JPMorgan Chase.' Kan die verbuiging? Ik vind het wel grappig klinken, maar het gaat in deze zin niet om 'verwachte' resultaten, maar om 'betere' (dan wat? dan verwacht). ... Hoe zit dit?

Tussen haakjes, ik vind 'ik vind het wel grappig klinken' ook wel 'grappig' klinken, maar daar had ik het in een vorige bijdrage, met een Nederlandse collega, al eens over. De Taalprof wijst er in zijn antwoord op dat *beter dan verwacht* als zinsdeel kan optreden na een koppelwerkwoord: *De resultaten zijn beter dan verwacht*. Dit gezegde of 'predicaat' wordt daarom als één geheel begrepen wanneer het voor een zelfstandig naamwoord komt te staan, en we kunnen deze drie woorden dan ook samen als één enkel bijvoeglijk naamwoord gebruiken, met de buigingsuitgang op het eind van dit adjectivisch groepje. De buigings-e bij *verwacht* hoort dan dus niet louter bij dit voltooid deelwoord maar bij heel *beter dan verwacht*.

De oudste bekende Vlaming

Coppen vergelijkt deze constructie nog met *kant-en-klare maaltijd* en met *bijdehante jongen*, waarin je overigens merkwaardig ge-

noeg een *t* hoort (en daarom ook schrijft) hoewel de onverbogen vorm *bijdehand* is. En ten

slotte merkt hij op dat een adjectief vóór een substantief 'in normale gevallen' geen nabepaling kan hebben die dit substantief ook voorafgaat: "de trots op zijn werke kunstenaar", dat kan echt niet.' Dat ligt hier dus niet aan de foutieve plaatsing van de buigings-e, want 'de trotse op zijn werk kunstenaar' is al even fout.

Wat zijn dan die andere speciale gevallen, met zo'n nabepaling vlak na het adjectief dat voor een substantief staat? Veel zijn het er niet. Een ervan, dat de Taalprof trouwens ook al eens uitvoerig heeft besproken, is *oudst bekende*, zoals in *de oudst bekende zonnwijzer*: dit verwijst naar een zonnwijzer die bij archeologen bekendstaat als de oudste, niet naar een zonnwijzer die per se *bekend* is in de zin van 'beroemd'. Volgens taaladviesdiensten mag je ook *oudste bekende* zeggen, maar dan zet je de deur open voor ambiguïteit. *De oudste bekende Vlaming* bijvoorbeeld kan namelijk enerzijds een aanduiding zijn voor 'de bij de diensten van de burgerlijke stand oudste (al dan niet beroemde) Vlaming'. Op het moment van schrijven is dit volgens Wikipedia een zekere Alicia Van den Bergh-Corveleyn uit Oostende met haar gezegende leeftijd van 111 jaar. *De oudste bekende Vlaming* kan anderzijds ook op 'de oudste BV' slaan. Tot voor kort was dat de wereldvermaarde jazzmuzikant Toots Thielemans. Met zijn 94 jaar werd hij op de voet gevolgd door striptekenaar Marc Sleen, ook geboren in 1922., maar die jongen is van het einde van het jaar. Om verwarring te vermijden, lijkt me de vorm *oudst bekende* te verkiezen wanneer je de eerste interpretatie voor ogen hebt.

Verder vermeldt de syntacticus Hans Broekhuis in zijn boek over bijvoeglijke naamwoorden het gebruik van *mogelijk* na een bijvoeglijk naamwoord in de overtreffende trap of volgend op *zo* of soms eens *zo'n*: *de kortst mogelijke weg, het best mogelijke scenario, een zo laag mogelijke temperatuur, in zo'n kort mogelijke tijd*. Dit klinkt heel vertrouwd, zelfs met *zo'n*. Na een adjectief in de superlatief komt in plaats van *mogelijk* bovendien ook wel eens *denkbaar* voor

(*olijfolie is de best denkbare cholesterolverlager*), en heel af en toe voorstelbaar (*jullie zijn in de best voorstelbare handen*).

Na te doene danspasjes_ _ _ _ _

Volgens een simplistische opvatting over taal heb je een grote grabbelzak vol aparte woorden en verder ook een beperkte set bouwstructies voor zinnen – een lexicon en een grammatica – en maakt het voor de grammaticaregels niet uit hoe die woorden klinken. Het mogen zelfs nonsenswoorden zijn. Vandaar dat de blauwbilgorgel in het gelijknamige gedicht van Cees Buddingh' de Nederlandse zinsbouw respecteert wanneer hij beweert:

” Als ik niet wok of worgel,
Dan lig ik languit in de zon
En knoester met mijn knezidon.

Misschien was er wel nog een *ik* nodig in de laatste regel, maar goed. In elk geval, dat de klank van een woord er niet toe doet om het op een grammaticaal correcte manier te gebruiken, klopt niet. Zo is er een grammaticaregel die zegt dat infinitieven van werkwoorden net als een adjectief verbogen worden, maar alleen als ze niet op een doffe *-en* eindigen. Dat is zo bij de werkwoorden *doen*, *gaan*, *slaan*, *staan* en *zien*, alsook hun samengestelde en afgeleide vormen, zoals *overdoen*, *verstaan* en *herzien*. In het reële taalgebruik vinden we inderdaad dingen als *een niet te doene opdracht*, *een moeilijk te verslane tegenstander*, *een niet mis te verstane boodschap* of *te ziene leerstof*. Mijn spellingchecker moet nochtans niets hebben van *doene*, *gane*, *slane*, *stane* en *ziene* en sommige taalgebruikers twijfelen eveneens of ze zo'n vorm wel kunnen gebruiken:

” ... maar oh zo aanstekelijke en makkelijk na te doene
(is dit goed Nederlands?) pasjes (www)

Zeker is wel dat zo'n buigings-*e* helemaal niet kan bij alle andere infinitieven: niemand zegt of schrijft ooit *een niet te begrijpene tekst*, *eenvoudig te makene hapjes* of *nog uit te voerene werken*. De reden hiervoor zou kunnen zijn dat de doffe *-en*-uitgang van de infinitief fonetisch gezien op zich al aardig in de buurt komt van de buigings-*e*, die we er daarom niet meer aan toevoegen.

Een adjectivisch gebruikt groepje van woorden met enkel een buigings-*e* op het einde moet ergens in ons auditief bewustzijn geprent staan, waardoor het kan dienen als model voor nieuwe combinaties. Bijvoorbeeld voor *lang genoeg tussenpozen*, een van de voorbeelden die taalkundige Joop van der Horst in zijn boek *Taal op*

drift aanhaalt ter illustratie van zijn stelling dat het onderscheid tussen woordgroepen en woorden bijna achterhaald is. Op het internet vond ik deze woordgroepen met een onverbogen superlatief, geënt op *oudst bekende*, die we nu nog niet (allemaal) aanvaarden maar in de toekomst misschien wel oké zullen vinden:

” de grootst gemene deler
de best ooit gehoorde live concerten die er bestaan
de laagst ooit op aarde waargenomen temperatuur

In het laatste voorbeeld heeft *waargenomen* geen buigings-*e*, maar wel een doffe *-en*, die zoals ik net betoogde misschien de rol van de buigings-*e* op zich neemt.

Merkwaardig is dat ook *alle*, door een soort syntactische illusie, wel eens onterecht wordt opgevat als het verbogen woord op het einde van een bijvoeglijk-naamwoordgroep. Bekijk maar even deze authentieke internetvondsten:

” Dit vind ik zelf de **mooist van alle** foto's die ik vandaag heb gemaakt. dus daarom staan deze als serie op een contactsheet.

De bezorgdheid van Qatar, de **kleinst van alle** OPEC-leden, is niet onterecht.

Dit is de **moeilijkst van alle** stijlen om realistisch te laten lijken.

De ANWB was de **duurst van alle** aanbieders.

Zo bleek het onverbogen adjectief voorop in een echt of quasi verbogen woordgroep toch nog een interessantere constructie dan verwacht – of een *interessanter dan verwachte* constructie. Ook mijn zoekopdrachtjes in Google leverden beter dan verwachte resultaten op. Ik hoop, beste lezer, dat dit stukje ook jouw investering in leestijd waard was. Het blijft altijd een risico.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de universiteit van Rijsel.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Ook open op zon- en feestdagen

Sara Van Daele

Mijn naam is Sara en ik ben ongeduldig. Mijn ongeduld uit zich op verschillende vlakken. Ik werk graag snel, ik kan er niet tegen als mensen te laat komen opdagen en ik houd er niet van om onnodig veel woorden vuil te maken aan een eenvoudige kwestie. Ik heb dan ook de grootste bewondering voor mensen die veel kunnen zeggen met weinig woorden. Sommigen vinden zo'n stijl te direct, maar ik noem het liever efficiëntie.

Een woord als 'samentrekking' wekt dan ook meteen mijn aandacht. Suggereert dat woord immers niet dat ik twee vliegen in één klap kan slaan en dat ik als het ware talig kan *multitasken*? Het *Taalboek Nederlands* bevestigt alvast mijn vermoeden: 'Samentrekking is het verschijnsel waarbij gemeenschappelijke bestanddelen van een nevenschikking maar één keer vermeld worden. De samenge-trokken delen kunnen onderdelen van woorden zijn, delen van een constituent of zinsdelen.'

Hetzelfde zeggen met minder woorden? Dat klinkt als muziek in mijn oren! Denk bijvoorbeeld aan een zin zoals: 'Ik moet straks nog bij de bakker en de slager zijn.' U had net zo goed kunnen zeggen: 'Ik moet straks nog bij de bakker zijn en ik moet straks nog bij de slager zijn.' Telt u even de onderstreepte woorden? We hebben er dankzij de samentrekking maar liefst zeven bespaard!

De foute samentrekking: efficiëntie gone bad

Zoals voor elke constructie die de Nederlandse taal rijk is, zijn er regels voor de samentrekking. De samengetrokken elementen moeten immers in een aantal opzichten op elkaar lijken. Eerst en vooral moeten ze dezelfde vorm hebben. Dat u niet 'Ik ben Sara en zij Hanne' kunt zeggen, had u wellicht al intuïtief aangevoeld. *Is* en *ben* zijn nu eenmaal geen identieke woorden. Dat wordt dus: 'Ik ben Sara en zij is Hanne.'

Een subtielere fout is deze: 'Ik ben vandaag op kantoor en erg gemotiveerd om mijn werk goed te doen.' Ik hoor het u al denken: 'Wat is er mis met die zin? Daar staat toch twee keer *ben*?' Dat klopt, maar *ben* heeft in die zin wel twee keer een verschillende grammaticale functie. In 'Ik ben vandaag op kantoor' is *ben* een zelfstandig werkwoord met de betekenis *zich bevinden*. In 'Ik ben gemotiveerd' is het dan weer een koppelwerkwoord dat het onderwerp aan het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde koppelt. Om die reden mag u de ogenschijnlijk identieke vormen van het werkwoord *zijn* in de voorbeeldzin niet samentrekken.

Een derde geval waarin u twee schijnbaar gelijke delen van een zin niet kunt samentrekken, is wanneer hun betekenis verschilt. 'Je stal

mijn hart en mijn portefeuille' of 'Hij brak haar hart en zij zijn benen' zijn vanuit een poëtisch of komisch standpunt heel verdedigbare zinnen. Grammaticaal gezien kloppen ze echter niet. *Stelen* heeft in de eerste zin een figuurlijke en in de tweede zin een letterlijke betekenis. Hetzelfde geldt voor *breken* in ons tweede voorbeeld. Ook in die zinnen kunt u dus niet samentrekken.

Ten slotte moet ook de plaats van de samengetrokken delen gelijk zijn. Fouten tegen die laatste regel ontstaan bij bepaalde gevallen van ongeoorloofde inversie. Inversie is het fenomeen waarbij het onderwerp en het werkwoord van plaats wisselen onder invloed van een vooropgeplaatst zinsdeel. Zo zeg je 'Ik ga vissen', maar 'Morgen ga ik vissen'. In een aantal gevallen mag u die inversie niet toepassen. Eerst en vooral is inversie niet toegelaten na geïsoleerde constructies, zoals tussenwerpsels. Helaas, u kunt in deze zin dus geen inversie toepassen.

Een tweede geval van ongeoorloofde inversie verdient onze bijzondere aandacht, omdat het aanleiding geeft tot foute samentrekkingen. Bij nevenschikte zinnen waarbij in de eerste zin terecht inversie optreedt, trekt de taalgebruiker die inversie vaak door naar de tweede zin, ook als dat onterecht is. Onterecht, want dat gebeurt ook als u het zinsdeel dat de inversie veroorzaakt, niet bij die tweede zin kunt plaatsen. In het jargon noemen we die fout ook wel een tantebetjeconstructie. Een zin als 'Morgen ga ik vissen en ga ik daarna naar huis' is zo'n voorbeeld van een tantebetjeconstructie. *Morgen* slaat immers niet op beide zinnen. Die interpretatie van gelijktijdigheid wordt verhinderd door het woord *daarna*. U kunt *morgen* dus niet bij het tweede deel van de nevenschikking denken en er treedt om die reden geen inversie op.

We spreken van een ongeoorloofde inversie met foute samentrekking als we bovenop de onterechte inversie ook nog eens het onderwerp van zin twee weglaten. In de voorbeeldzin uit de vorige alinea zou dat het volgende resultaat geven: 'Morgen ga ik vissen en ga daarna naar huis'. In principe staan onderwerp één en onderwerp twee in die twee hoofdzinnen niet op dezelfde plaats ten opzichte van het werkwoord. Om die reden mag u beide onderwerpen in die zin niet samentrekken.

Een verraderlijk subtiele taalfout _ _ _ _

U ziet dat de ene foute samentrekking al wat opvallender is dan de andere. Het voorbeeld van de tantebetjeconstructie met foute samentrekking sluipt er bijvoorbeeld heel snel in, zonder dat de taalgebruiker dat in de gaten heeft. Zelfs krantenredacties blijven niet gespaard van de keerzijde van de efficiëntiemedaille. Zo las ik onlangs in een veelgelezen Vlaamse krant een artikel over een bijna even veelbeluisterde Vlaamse popgroep. Tijdens een gezamenlijk skireisje skiede bandlid één helaas de vriendin van bandlid twee omver, met als gevolg een rechtszaak en een reductie van het aantal bandleden. De gevolgen van het ongeval waren dan ook ernstig. Zo ernstig zelfs dat de journalist die het bericht in kwestie schreef, door de emotie een, jawel, foute samentrekking op het blad zette: 'Bij het incident raakte de vrouw ernstig gewond en moest vier zware operaties ondergaan'.

Laten we die constructie even analyseren. Het gaat hier om een nevenschikking van twee hoofdzinnen met behulp van het nevenschikkende voegwoord *en*: 'Bij het incident raakte de vrouw ernstig gewond', en 'De vrouw/ze moest vier zware operaties ondergaan (als gevolg van dat incident en die ernstige verwondingen)'. In de eerste hoofdzin is onder invloed van de bijwoordelijke bepaling 'Bij het incident' inversie opgetreden. Het onderwerp 'de vrouw', dat in een neutrale zinsvolgorde voor het vervoegde werkwoord zou staan, staat zijn plaats af aan die bijwoordelijke bepaling: 'Bij het incident raakte de vrouw ernstig gewond'.

In de tweede hoofdzin is, onterecht, ook inversie opgetreden: '[...] en moest de vrouw vier zware operaties ondergaan'. U ziet dat, onder invloed van die ingreep, twee identieke zinsdelen zijn ontstaan, die de auteur heeft samentrokken: 'Bij het incident raakte de vrouw ernstig gewond en moest vier zware operaties ondergaan'. Het lijkt mij echter vrij onwaarschijnlijk dat de vrouw ter plekke, op de skipiste, vier operaties onderging. Dat lijkt mij meer iets voor een goed uitgerust operatiekwartier. U kunt dus wel zeggen dat we de bijwoordelijke bepaling, 'Bij het incident', niet bij het tweede deel van de nevenschikking kunnen plaatsen. Er is, met andere woorden, geen enkele reden voor de inversie in de tweede hoofdzin. Eigenlijk moest er dus staan: 'Bij het incident raakte de vrouw ernstig gewond en ze/de vrouw moest vier zware operaties ondergaan'. Aangezien samengetrokken delen op dezelfde plaats in de zinsconstructie moeten staan, is samentrekking in dit geval onmogelijk. In de eerste zin staat het onderwerp achter de persoonsvorm, in de tweede zin staat het ervoor.

Van taalfout naar vaste uitdrukking _ _ _ _

De taalfouten van vandaag zijn natuurlijk niet altijd die van gisteren. Dat geldt ook voor tantebetjeconstructies en de daarbij behorende foute samentrekkingen. Die zijn namelijk niet altijd 'fout'

geweest. In de *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis* van Joop van der Horst (2008) kunnen we op de voet volgen hoe beide taalverschijnselen zich door de eeuwen heen gedragen hebben. Zo merkt Van der Horst op dat, hoewel de term *tantebetjeconstructie* pas vanaf de 20ste eeuw gebruikt wordt, de zogeheten ongemotiveerde inversie al zo vroeg als de 17de eeuw voorkomt. Het opvallendste daaraan is dat de constructie in die periode nog niet wordt afgekeurd. Zelfs in de 18de eeuw is dat nog niet het geval. Een gedetailleerde historische analyse van de constructie is helaas te omvangrijk voor dit beknopte stukje. Die laat ik graag over aan het zojuist geciteerde zwaargewicht van Van der Horst. Wat ik met mijn terloopse geschiedkundige opmerking wel wil aangeven, is dat taal onmiskenbaar en permanent verandert.

Ook het omgekeerde is immers waar: constructies die vandaag worden afgekeurd, zijn morgen misschien wel correct Nederlands. Het bewijs daarvoor wordt geleverd door een woordgroep die u wellicht minstens een keer per week tegenkomt. U ziet de woordgroep waar ik het over heb, wanneer u de stad ingaat om een dagje te winkelen of wanneer u uw wekelijkse inkopen in de supermarkt doet: 'Gesloten op zon- en feestdagen'. 'Niets vreemds mee aan de hand', zegt u. Of toch wel?

Het was mij nog nooit opgevallen, tot een van de studenten uit de tweede bachelor Nederlands mij erop wees: 'Maar mevrouw, zon- en feestdagen, is dat dan geen foute samentrekking?' Ik kon niet anders dan beamen dat er iets aan de hand is met de constructie. Volgens de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* is het immers hoogst ongebruikelijk dat namen van dagen samengetrokken worden. Dins- en woensdagen, dat rolt al een heel stuk minder vlot van de tong.

Waarom dan toch *zon- en feestdagen*? Volgens mij heeft dat te maken met de hoge frequentie waarmee we de constructie gebruiken. Sommige woorden gebruiken we nu eenmaal zo vaak samen dat ze meer en meer aan elkaar vast komen te zitten, hetzij als een woord, hetzij als een vaste uitdrukking. Volgens mij is het bij *zon- en feestdagen* net zo. De meeste winkels en instellingen zijn nu eenmaal gesloten op zondagen en feestdagen. En als je dat zo vaak moet zeggen, dan klinkt *zon- en feestdagen* net iets vlotter. Lekker efficiënt, toch?

Sara Van Daele doceert als praktijkassistent Nederlandse taalbeheersing en Nederlandse bedrijfscommunicatie aan de KU Leuven.

e-mail: sara.vandaele@kuleuven.be

Meer dan een kwart miljoen dialectzinnnetjes op het internet

Jacques Van Keymeulen en Pauline Van Daele

De sectie Nederlandse Taalkunde van de Universiteit Gent heeft een zeer rijke traditie in het dialectonderzoek. De vakgroep heette eertijds niet voor niets 'Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie'. De eerste auteur heeft dat al gememoreerd in een dossier in *Over taal* (november-december 2015), toen hij het had over de nieuwe website www.dialectloket.be. In dit nummer presenteren we een nieuwe website, die sedert juni 2016 in de lucht is, namelijk www.dialectzinnen.ugent.be. Daarmee is een belangrijke verzameling naar het publiek gebracht; ze dateert uit een tijd toen de dialectologie nog in het centrum stond van de taalkundige belangstelling.

Edgard Blancquaert en de dialectzinnnetjes _

Alle professoren Nederlandse Taalkunde in Gent (en overigens ook in Leuven) waren vroeger professionele dialectologen, wat niet belette dat ze zich tegelijk zeer sterk hebben ingezet voor de verspreiding van het Algemeen Nederlands. Voor hen waren ABN en dialect immers geen vijanden van elkaar, maar hadden die twee taalvariëteiten elk hun eigen plaats in de samenleving. De eerste in de Gentse reeks was Jozef Vercoullie, die voor het eerst in Vlaanderen een dialect op een wetenschappelijke manier heeft beschreven – toen nog als leraar aan het atheneum van Luik; uiteraard schreef hij over het West-Vlaams, want Vercoullie was een kleermakerszoon uit Oostende (zie: *Spraakleer van het West-vlaamsch Dialect in Onze Volkstaal* van 1882).

Vercoullie werd opgevolgd door Edgard Blancquaert, die als dialectoloog vooral bekend werd door een grootscheeps project, waarvan de afwerking meer dan een halve eeuw duurde: de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND). In de jaren 20 van de vorige eeuw vatte hij namelijk het plan op om 141 zinnnetjes (in een paar gevallen opsommingen van woorden of vervoegingen) in het dialect te laten vertalen door goede dialectsprekers en ter plaatse nauwgezet fonetisch te (laten) noteren. Hij startte in zijn geboortestreek Klein-Brabant, maar geleidelijk aan werd het project uitgebreid tot heel Vlaanderen en later ook tot Nederland, met inbegrip van Friesland. Blancquaert en zijn latere opvolger Willem Pée hebben niet alleen zelf vele transcripties gemaakt, maar hebben ook heel wat collega's en vakgenoten weten te overtuigen om mee te werken.

Blancquaert was niet de eerste die op het idee kwam om dialectzinnnetjes in het dialect te laten vertalen. Die eer komt toe aan Georg Wenker, die in 1876 40 zinnnetjes (de zogenaamde *Wenkersätze*) rondstuurde naar onderwijzers in het Duitse taalgebied. Het eerste zinnnetje luidde: *Im Winter fliegen die trocknen Blätter*

durch die Luft herum. Hij kreeg vele duizenden antwoorden, die achteraf dienden voor de *Deutscher Sprachatlas*. Zijn enquête was schriftelijk; die van Blancquaert was mondeling, wat als voordeel heeft dat de dialectvertaling door een geschoolde foneticus zeer nauwkeurig genoteerd kon worden. Geen enkele andere taal heeft een dialectologische documentatie van een dergelijke kwaliteit tot zijn beschikking.

Edgard Blancquaert (1894-1964)

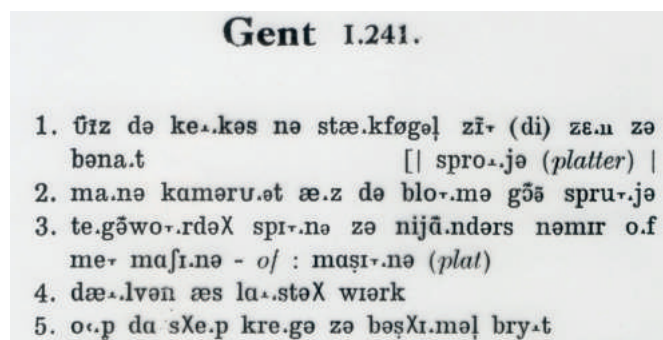
Professor Nederlandse taalkunde Universiteit Gent (1925-1957)
Minister van Openbaar Onderwijs (1939)
Rector Universiteit Gent (1944-1947)

De AN-zinnetjes die als basis voor de opvraging dienden, zien er soms vreemd uit. We geven hieronder de eerste vijf zinnetjes weer:

1. Als de kiekens een steekvogel zien, hebben ze schrik.
2. Mijn vriend is de bloemen gaan gieten.
3. Tegenwoordig spinnen ze niet meer dan met machines.
4. Spitten is lastig werk.
5. Op dat schip kregen ze beschimmeld brood.

Waarom koos Blancquaert net die zinnetjes? Ze zien er niet bepaald 'uit het leven gegrepen' uit. Hij probeerde echter om allerlei mogelijke ontwikkelingen van het Oudgermaanse klanksysteem, samen met bepaalde verschijnselen uit de vormleer, syntaxis en woordenschat, in woorden onder te brengen en met die woorden dan zinnetjes te maken. Dat lukte af en toe vrij goed, maar lang niet altijd. Er is overigens zowel een 'Vlaamse' als een 'Noord-Nederlandse' versie gemaakt, omdat men er gaandeweg achter kwam dat in sommige streken bepaalde AN-zinnetjes moeilijk begrepen werden. Niet overal wist men bijvoorbeeld wat een steekvogel is (een traditioneel zuidelijk woord voor een roofvogel, meer bepaald de sperwer).

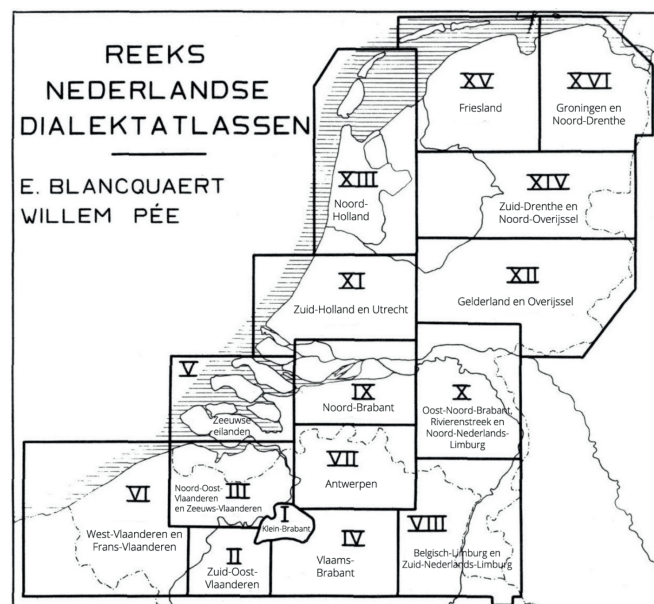
De fonetische transcriptie van die zinnetjes voor Gent ziet eruit als volgt:

Gent, d.w.z. de stad in enge zin, zonder de deelgemeenten, draagt als dialectnummer I 241. Elke plaats die een eigen taalvariëteit heeft (of zou kunnen hebben) heeft zo'n *Kloekenummer* - G. Kloeke en L. Grootaers stelden in de jaren 20 van de vorige eeuw een plaatscodesysteem op voor het hele taalgebied. Het voorbeeld laat zien hoe nauwkeurig de fonetische transcriptie is. De puntjes en andere kleine tekentjes rond de letters duiden lengte, positie van tong, positie van de lippen enz. aan. Men kan dialectklanken inderdaad zeer nauwkeurig noteren met behulp van het *International Phonetic Alphabet*. Opmerkelijk voor Gent is dat de r-klank als een tongpunt-r wordt getranscribeerd; nu is de zogenaamde Franse, gebroude r, het markantste kenmerk van het Gents. Die Franse invloed was zichtbaar in de jaren 20, toen de transcriptie werd gemaakt, nog niet veralgemeend.

Een project van meer dan 50 jaar

De opvragingen begonnen in 1923 en de eerste dialectatlas verscheen in 1925 (uiteraard die van Klein-Brabant, want Blancquaert was afkomstig van Opdorp), het 16de deel verscheen in 1967 (Groningen en Noord-Drenthe), het laatste deel (deel 14, over Zuid-Drenthe en Noord-Overijssel) pas in 1982. De hele onderneming duurde dus meer dan een halve eeuw en resulteerde in de transcriptie van de 141 zinnetjes voor 1956 plaatsen in het Nederlandse en Friese taalgebied, ofte 275.796 dialectzinnetjes.

Kaart naar: Van de Wijngaard, H. en R. Belemans (red.) (1997), *Het dialectenboek 4. Nooit verloren werk. Terugblik op de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (1925 - 1982)*. SND, Groesbeek. blz. 142.

Blancquaert was duidelijk van plan materiaal te verzamelen voor taalgeografisch onderzoek; daarom heet de reeks ook 'Dialectatlassen'. Het was de bedoeling alle gemeenten van meer dan 2000 inwoners te bewerken en indien nodig ook de tussenliggende plaatsen om zo een gelijkvormig net te bekomen. Zelden liggen twee meetpunten meer dan 5 km van elkaar. De transcripties werden inderdaad achteraf ook op kaarten ingetekend. Ze werden gedigitaliseerd door het Meertens Instituut in Amsterdam en daar in de digitale kaartenbank ondergebracht (zie <http://www.meertens.knaw.nl/kaartenbank/>). De kaarten zijn zgn. 'objectieve kaarten' omdat de fonetische transcripties ongeïnterpreteerd op de kaart werden gezet. Blancquaert inspireerde zich daarbij op het voorbeeld van zijn leermeester Gilliéron van de *Atlas Linguistique de la France*.

Bij voorkeur werden zegsvlieden 'van gemiddelden leeftijd' onderzocht; in elk geval moest de zegsman/zegsvrouw het plaatselijke dialect door en door kennen. Het valt wel op dat de zegsvlieden, waarvan naam en leeftijd per transcriptie werden genoteerd, soms erg jong zijn. Blancquaert gebruikte onderwijzers als tussenpersonen om zegsvlieden te vinden; die hebben zichtbaar in een aantal gevallen schoolkinderen aangewezen om de zinnetjes in het dia-

lect te vertalen. Die kwamen in de eerste helft van de 20ste eeuw nog in aanmerking om gegevens te leveren voor dialectonderzoek. Dat staat wel in schril contrast met het feit dat dit jaar de *Gentsche Sosseteit* geen enkel kandidaatje meer vindt om mee te doen aan wedstrijd voor het 'Gentse Pierke', het kind dat het beste Gents spreekt en bovendien niet bang is om dat op een podium te demonstreren.

Uit de zinnnetjes hierboven kan men afleiden dat Blancquaert onder andere te weten wou komen welke woorden men gebruikte voor de kippen (*kieken, kip, hen, hoender* ...) of hoe het meervoud van *kieken* er uitzag (*kiekes, kiekeren* ...). Blijkbaar had hij belangstelling voor de woorden voor de sperwer (de steekvogel), en ook voor de uitspraak van de *schr-* en de *i*, vandaar het woord *schrik*. Hoe meer de verzameling aangroeide, hoe meer problemen er echter opdoken doordat de geografische differentiatie binnen de dialectwoordenschat groter was dan eerst ingeschat. Het is uiteraard niet mogelijk een taalkaart te tekenen van de uitspraak van de *sch-* (als *sch-, sjch-, sk-* ...) op basis van het woord *schrik* in het eerste zinnetje, omdat men in veel dialecten andere woorden gebruikt: *bang, schuw, schouw, vervaard* enz. Ook de betekenis van hetzelfde woord kan van dialect tot dialect verschillen. Op basis van zin 1 kan men bijv. geen woordkaart maken met de verspreiding van de woorden voor de kip, en dat komt doordat *kieken* in het West-Vlaams 'kuiken' betekent (een kip heet er traditioneel een *henne/hinne*) – en ook kuikens zijn bang van 'steekvogels'! Zowel de West-Vlaamse als de Brabantse zegslieden hebben in de dialectvertaling *kieken* gezegd, maar ze hebben er iets anders mee bedoeld!

Kritiek en GTRP-project

Hoewel op de RND kritiek uitgebracht kan worden – niet alle interessante klankverschijnselen zijn via de RND-verzameling te bestuderen en de transcripties zijn niet altijd optimaal – zijn de 16 RND-boekdelen zeer lang de voornaamste bron gebleken voor dialectgeografisch onderzoek op fonetisch en fonologisch gebied. Ook andere taaldomeinen als morfologie, syntaxis en woordenschat hebben overigens met de RND hun voordeel kunnen doen. Honderden dialectstudies zijn achteraf op de verzameling gebaseerd (voor een paar voorbeelden, zie www.dialectloket.be).

De RND geeft een beeld van de dialecttoestand in de eerste helft van de 20ste eeuw. Blancquaert zag in dat de materiaalverzameling zeer belangrijk en zeer dringend was, en heeft meer tijd besteed aan de verzameling dan aan de bestudering van de dialecten. Om de onvolkomenheden van de RND recht te zetten, werd er op het einde van de 20ste eeuw een nieuwe enquête gelanceerd, die naar de initiatiefnemers ervan de naam Goeman-Taeldeman-Van Reenenproject (GTRP-project) meekreeg. Dat project had als bedoeling de fonologie en morfologie van de Nederlandse dialecten te bestuderen aan de hand van een mondeling opgevraagde lijst van 1976 woorden en korte zinnnetjes voor 622 plaatsen in het Ne-

derlandse taalgebied. De fonetisch getranscribeerde gegevens zijn beschikbaar aan het Meertens Instituut in Amsterdam en resulteerden in twee atlassen: de *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (FAND, 1998-2005) en de *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (MAND, 2005-2008).

De volledige RND-verzameling staat nu op het internet, d.w.z. alle boekdelen zijn ingescand en de scans zijn beschikbaar gemaakt voor al wie daar belangstelling voor heeft: zie www.dialectzinnen.ugent.be. We hopen in de toekomst fondsen te vinden om de database verder te kunnen verfijnen en verrijken om zo de reusachtige hoeveelheid taal materiaal beter doorzoekbaar te maken.

Noot

Onze dank gaat uit naar Liesbet Triest en Geert Roels van het scanatelier van de universiteitsbibliotheek voor het inscannen van de RND-boekdelen. Pauline Van Daele zorgde samen met Frederic Lamsens en Gitte Callaert voor de technische uitvoering van de website. Chris Blondeel zijn we dankbaar voor alle 'knip- en plakwerk', dat hij als vrijwilliger met het nodige geduld en toewijding heeft willen doen. Met deze website is opnieuw een belangrijke collectie dialectmateriaal van de UGent digitaal ontsloten. De verzameling dialectbanden is beschikbaar via www.dialectloket.be (<http://www.dialectloket.be/geluid/stemmen-uit-het-verleden/>); het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* is ontsloten via www.wvd.ugent.be

Jacques Van Keymeulen is hoofddocent Nederlands aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent. Pauline Van Daele is wetenschappelijk medewerkster bij het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten van dezelfde vakgroep.

*e-mail: jacques.vankeymeulen@ugent.be
en pauline.vandaele@ugent.be*

De Jespersen Cycli. Een speciale manier om nieuwe negatie-elementen te maken

Frens Vossen

Stel, u bent een absoluut vorst met een vreemd gevoel voor humor. U roept: 'Sla die kerel daar zijn kop af, die met het bruine krulhaar, die groene mantel en die hoge laarzen, niet!' Dat zou wel eens fataal kunnen zijn voor de krullenbol in kwestie. Want in uw taal komt de ontkenning helemaal achter in de zin. Intuïtief gezien is het efficiënter om de ontkenning vóór in de zin te zetten, in elk geval vóór het werkwoord. Dan weet de luisteraar meteen dat er iets niet gaat gebeuren. En inderdaad, wereldwijd komt de ontkenning eerder dan het werkwoord in ongeveer 70% van de talen. Maar die 70% betekent dat in ongeveer 30% van de talen de ontkenning pas na het werkwoord komt. Best een hoog percentage voor iets wat nogal onhandig lijkt. Hoe komt dat? Een van de verklaringen is de speciale vorm van taalvernieuwing die de Jespersen Cycli heet.

De negatie van de koning in de inleiding is een prohibitie, een negatieve imperatief. Alhoewel prohibitie in het licht van Jespersen Cycli zeer interessant is, moest ik ze in mijn onderzoek links laten liggen. Net als uitingen die iets negatiefs uitdrukken zoals 'er is geen melk', of 'hij is niet dom', 'onhandig', 'disproportioneel', enz. Maar de ontkenning van simpele hoofdzinnen, waartoe ik me moest beperken, bleek interessant en informatief genoeg te zijn. Het ging dus over negatie van eenvoudige hoofdzinnen als 'ik zie je' versus 'ik zie je niet'. Dit voorbeeld maakt trouwens meteen duidelijk dat het Nederlands bij de 30%-groep hoort. De ontkenning komt na het werkwoord. Niet in de bijzin trouwens: 'Het is waar dat ik je niet zie.' Omdat er meer talen zijn die deze omkering hebben in bijzinnen, werden deze constructies ook uitgesloten van het onderzoek.

De titel van mijn proefschrift luidt: 'On the typology of the Jespersen Cycles'. In het Nederlands: 'Over de typologie van de Jespersen Cycli' (Vossen, 2016). Aan de hand van de titel kan ik uitleggen waar het onderzoek over ging. Allereerst de term 'typologie'. Daar zit het woord 'type'. Typologie is een subdiscipline in de taalkunde die zich bezighoudt met onderzoeken wat heel algemeen is in talen en wat heel zeldzaam. Met andere woorden, tot welk type een taal behoort wat betreft een bepaald onderdeel in de taal.

Als we naar negatie kijken, hebben we nu al twee types talen gezien, namelijk de talen met het negatie-element links van het werkwoord en die met de ontkenning rechts van het werkwoord. Maar ook woordvolgorde, het aantal woorden voor kleuren en hoe woorden zijn opgebouwd, zijn onderwerpen voor typologen. We maken daarbij dankbaar gebruik van de indeling in taalfamilies uit een andere subdiscipline, de historisch-vergelijkende taalkunde. Manieren om een zin negatief te maken zijn in alle talen gevonden. Je zou denken dat, omdat negatie zoiets wezenlijks in een taal was, een negatie-element een heel stabiel element moest zijn dat niet of nauwelijks verandert in de loop van de tijd. Dat blijkt toch niet helemaal zo te zijn. Talige elementen die negatie uitdrukken, blijken

wel degelijk vernieuwd te kunnen worden. En nu komen we bij de volgende term in mijn titel: Jespersen en daaraan gekoppeld de cycli die deze naam dragen en waarom deze taalvernieuwing als een cyclus wordt beschouwd.

Jespersen Cycli

De cycli behelzen het vernieuwen van het negatie-element. Karakteristiek voor Jespersen Cycli is dat er naast het oorspronkelijke negatie-element een tweede element gebruikt gaat worden, en vooral dat er een stadium in de cyclus is, waarin beide negatie-elementen tegelijk verplicht aanwezig zijn. Doorgaans wordt de ontwikkeling in het Frans als voorbeeld gegeven, maar ik houd het bij het Nederlands. In het Oudnederlands wordt negatie uitgedrukt door het oeroude Indo-Europese preverbale negatie-element *ne*, dat in het Middelnederlands ook wel als *en* voorkomt.

we ne hebben wat eten 'We hebben niet iets om te eten.'

Maar in 1664 schrijft Suzanna Huygens aan haar broer Christiaan:

M'en meent niet dat ... 'Ik denk niet dat ...'

En de vertaling van Suzanna's zinnetje laat de moderne versie van de Nederlandse ontkenning zien.

We hebben dus een eerste stadium met het negatie-element vóór het werkwoord, een tweede stadium met dubbele negatie, en een derde met een enkel negatie-element na het werkwoord. De twee negaties in het dubbele stadium heffen elkaar niet op, zo-

als zij dat in modern Nederlands zouden doen, maar de twee vormen hebben samen één betekenis, namelijk de negatie van de zin. Taalveranderingen gaan echter meestal niet sprongsgewijs, en we zien dan ook dat in het Middelnederlands zowel de enkele *ne/en* als de dubbele ontkenning *en ... niet* naast elkaar bestaan. En Suzanna gebruikt in haar brief zowel *en ... niet* als ook *niet* zonder *en*. De oude ontkenning *ne* is aan het eind van de 17de eeuw helemaal vervangen door het nieuwe negatie-element *niet*. Tabel 1 laat deze stadia zien in het Nederlands.

Stadium I	NEG V	<i>ne</i> V
Stadium II	NEG V (NEG)	<i>ne/en</i> V (<i>niet</i>)
Stadium III	NEG V NEG	<i>en</i> V <i>niet</i>
Stadium IV	(NEG) V NEG	(<i>en</i>) V <i>niet</i>
Stadium V	V NEG	V <i>niet</i>

Tabel 1: De vijf stadia in een Jespersen Cyclus: overzicht van de negatie-elementen en hun positie tegenover het werkwoord (V)

Dit proces is door de taalkundige Östen Dahl gemunt als Jespersen Cyclus, naar de Deense professor Engels Otto Jespersen, die het fenomeen beschreef in 1917. De Parijse professor Antoine Meillet was echter vijf jaar eerder en gaf een andere oorzaak voor het proces dan Jespersen. Waar Jespersen de verzwakking van het oude negatie-element als drijfveer zag voor de behoefte aan een tweede element, sprak Meillet niet over verzwakking, maar juist over de behoefte aan een tweede negatie-element om sterke negatie uit te drukken naast neutrale negatie. De constructie met dubbele negatie wordt dan na verloop van tijd zo gewoon dat hij afzwakt, verbleekt, tot gewone neutrale negatie. Tegenwoordig menen we dat beide scenario's bestaan, hoewel het scenario van Meillet frequenter is, en daarom spreken we liever van cycli in het meervoud dan van cyclus (Van der Auwera, 2009). Bovendien zijn er talen waarin het oude negatie-element niet verdwijnt, waardoor er een derde element nodig is om sterke negatie te maken. Als die constructie dan weer neutraal wordt en als er geen van de negatie-elementen verdwijnt, een vierde. Deze constructies zijn in de vorige eeuw al gesignaleerd in Bantoetalen en in een Oceanische taal, Lewo, gesproken in Vanuatu. Het Frans en de Germaanse talen zijn het best bestudeerd wat betreft de Jespersen Cycli, maar Bantu en Lewo deden vermoeden dat het fenomeen best wel eens wijder verbreid kon zijn dan men wist. Mijn opdracht was dan ook om uit te zoeken waar Jespersen Cycli voorkomen, niet alleen qua vorm maar ook, als het mogelijk was, qua oorsprong van het nieuwe element.

Het onderzoek

Het grootste probleem in dit soort onderzoek is dat de meeste talen die beschreven zijn, iets minder dan de helft van de bestaande talen, maar één keer zijn beschreven. Buiten Europa vinden we

maar weinig talen met een lange geschreven en beschreven geschiedenis. Dat betekent dat we voor de meeste talen de ontwikkeling niet kunnen volgen zoals in de Europese talen. Als je een taal vindt met twee negatieven, vóór en na het werkwoord, heb je wel een sterk vermoeden dat er in die taal een Jespersen Cyclus aan de gang is, maar je hebt daar dan nog geen bewijs voor. Wat te doen? De Germaanse talen boden een oplossing. Niet alleen is dit een soort cluster van verwante talen die allemaal door de cyclus heen zijn gegaan, ze deden dat ook niet in hetzelfde tempo. Denk aan de Vlaamse dialecten, die nog in het stadium zijn van het Nederlands in de 16de eeuw. Zo vinden we in Aalst (Oost-Vlaanderen):

zij en eed eur nie geamuseerd op 't bal - 'Zij heeft zich niet geamuseerd op het bal.'

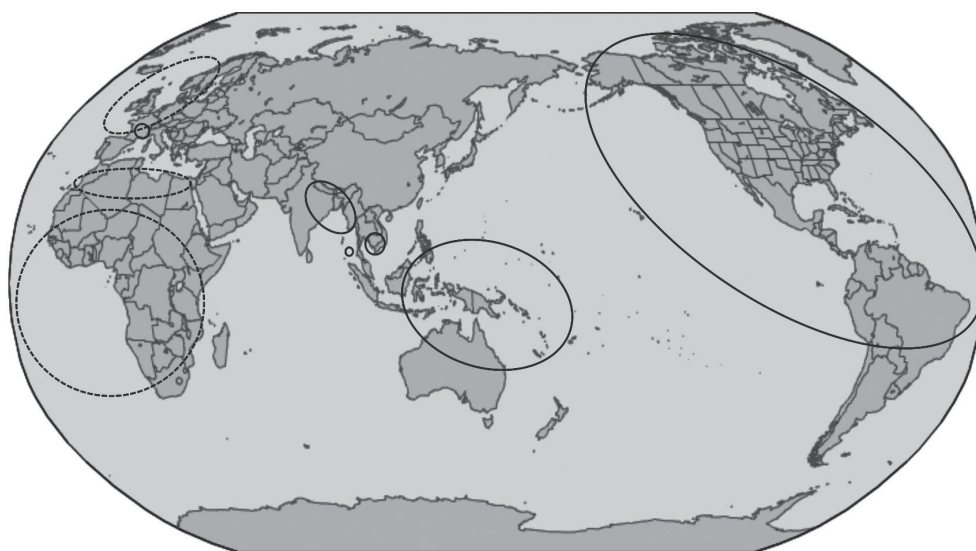
Verwante talen kunnen dus in dezelfde tijd in verschillende stadia van een Jespersen Cyclus zijn. Dus als je twee talen vindt met een negatie-element van dezelfde vorm links van het werkwoord, maar één van de twee heeft ook een negatie-element rechts van het werkwoord, dan kan je praktisch zeker zijn een Jespersen Cyclus te pakken te hebben. Nog mooier zal het zijn als je ook nog een taal vindt die alleen datzelfde postverbale negatie-element heeft. Dan is de cyclus compleet, maar synchroon, niet diachroon.

Door zo veel mogelijk grammatica's of kortere beschrijvingen, teksten, woordenboeken met voorbeelden en woordenlijsten te pakken te krijgen kon ik talen met dubbele negatie vinden over de hele wereld. De site van de *World Atlas of Language Structures* leverde al de namen op van 195 talen met dubbele negatie en zes met drievoudige negatie. De volgende stap was na te gaan of er beschrijvingen waren van talen in de buurt van de taal met dubbele negatie, met dezelfde twee negatie-elementen of met één van de twee. Op die manier vond ik groepen talen, niet noodzakelijkerwijs uit dezelfde taalfamilie, die in verschillende stadia van een Jespersen Cyclus verkeren. Op die manier heb ik 2005 talen bekeken. Er bleken een aantal taalfamilies en subfamilies te zijn waarin geen enkel teken bleek te zijn dat er een Jespersen Cyclus te vinden was. De Slavische talen zijn daar een voorbeeld van.

Gaandeweg het onderzoek begon ik te beseffen dat, ook al spreekt iedereen in de literatuur van 'cyclus', we eigenlijk maar een halve cyclus te pakken hebben. Het negatie-element in een taal gaat van links van het werkwoord via een verdubbeling naar rechts van het werkwoord. Maar om een hele cyclus te krijgen moet dat proces doorgaan en van postverbaal enkel negatie-element via het dubbele stadium weer terug naar preverbaal enkel negatie-element. Waarom zou het proces van taalverandering stoppen in stadium vijf? En start de cyclus altijd met een preverbaal negatie-element of kan het proces ook aan de andere kant van het werkwoord beginnen? Er bleken aanwijzingen voor beide scenario's te zijn.

De resultaten

Op kaartje 1 ziet u de gebieden die al eerder zijn onderzocht in volle lijnen en de gebieden die ik aan de Jespersen Cycli heb kunnen toevoegen in streepjeslijnen. Het kleine cirkeltje grenzend aan Frankrijk was een verrassing. In de dialecten van Noord-Italië en het Italiaans sprekende deel van Zwitserland bleek de Jespersen Cyclus van oost naar west in alle vijf de stadia aanwezig te zijn. Stadium één, met alleen het preverbale negatie-element vond ik tegen de grens met Slovenië, stadium vijf, met alleen het postverbale negatie-element, tegen de grens met Frankrijk en de andere drie stadia tussen de grens met Slovenië en die met Frankrijk.

Kaart 1: Aanwijzingen voor het bestaan van Jespersen Cycli in mijn onderzoek (volle lijnen) en in eerder onderzoek (streepjeslijnen)

Helaas kon ik, bij gebrek aan beschrijvingen van naburige, al dan niet verwante talen, niet voor al die talen met twee negatie-elementen bewijzen vinden voor het bestaan van een Jespersen Cyclus. Maar er waren genoeg hele en gedeeltelijke cycli om te kunnen vaststellen dat de Jespersen Cycli niet zeldzaam zijn in de wereld, maar wel de neiging hebben tot clustering. Alsof het proces besmettelijk is. Vandaar dat er ook gebieden op de wereld zijn waar geen enkele aanwijzing voor een Jespersen Cyclus gevonden kon worden.

Aanwijzingen voor een cyclus die weer op zijn schreden terugkeert, heb ik gevonden in de Chamische subfamilie van het Austronesisch in Zuid-Vietnam en in de Athabaskische familie in de VS en Canada. Deze laatste familie laat een volledige cyclus zien en in de zuidelijke talen van deze familie is de cyclus alweer in stadium vier, uitgaande van het nieuwe preverbale negatie-element, die de volle ronde afsloot, met een nog nieuwer postverbaal negatie-element.

De cyclus bleek echter ook aan de rechterkant van het werkwoord te kunnen beginnen. De oorspronkelijke bewoners van het eiland Nieuw-Guinea spreken talen die ik gemakshalve 'Papoeatalen'

noem. Austronesisch sprekende immigranten vestigden zich aan de kust van het grote eiland en op de kleine eilandjes eromheen. De structuur van de Papoeatalen is zodanig dat het zeer goed mogelijk is dat een negatie-element rechts van het werkwoord ontstaat. De koning uit de inleiding woont waarschijnlijk in Nieuw Guinea. Niet alleen zijn er bewijzen voor Jespersen Cycli in die talen die van rechts naar links starten, maar ook lenen de Papoeatalen en de Austronesische van elkaar. Ook elkaars negatie-elementen. Zo hebben sommige Papoeatalen het preverbale Austronesische negatie-element geleend als tweede element links van het werkwoord en op die manier een Jespersen Cyclus gestart, maar het omgekeerde gebeurde ook. Het vermoeden is, maar dat kon niet

bewezen worden, dat ook in indianentalen een negatie-element oorspronkelijk na het werkwoord kan staan en dat een Jespersen Cyclus daar ook achter het werkwoord kan beginnen.

Wat betreft de oorsprong van nieuwe elementen die nieuwe negatie-elementen kunnen worden, bleek dat deze vaak al bestaande elementen in een taal zijn. Maar het kunnen ook leenwoorden uit een andere taal zijn, zoals de talen in

Nieuw-Guinea lieten zien. Het kopiëren van het oorspronkelijke negatie-element aan de andere kant van het werkwoord is ook in alle delen van de wereld aangetroffen waar Jespersen Cycli voorkomen.

Literatuur

Van der Auwera, Johan (2009), 'The Jespersen Cycles'. In: Elly van Gelderen (red.). *Cyclical Change*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, blz. 35-71.

Vossen, Frens (2016), *On the typology of the Jespersen Cycles*. Proefschrift tot het behalen van de graad van doctor in de taal-kunde, Universiteit van Antwerpen.

Frens Vossen is met pensioen. Om af te kicken van de harde taalwetenschap gaat zij samenwerken met collega's, schrijft zij artikelen en neemt zij deel aan workshops en conferenties.

e-mail: famvossen@planet.nl

Leraren mogen géén tussentaal gebruiken

Albert Oosterhof

In Vlaanderen blijkt het voor leraren verleidelijk af te wijken van de standaardtaalnorm. De tussentaal wordt steeds salonfähig als onderwijstaal. Dat is een problematische ontwikkeling.

Ik breng meteen twee nuances aan. Ik kan mij voorstellen dat een leraar in bepaalde uitzonderlijke contexten afwijkt van de standaardtaal, bijvoorbeeld om een humoristisch effect te bereiken. Ik heb zelf wel eens een vraag van een student beantwoord met: 'Da'k het niet weet'. Juist die stijlbreuk werkt op de lachspieren, waarmee de docent denktijd koopt.

Een tweede punt is dat ik er niet voor pleit tussentalige docenten af te branden. Fouten maken is menselijk en zoals we begrip tonen voor vluchtelingen met taalproblemen, kunnen we ook begrip opbrengen voor tussentalige docenten. Zij zijn vluchtelingen in de eigen taal en moeten opgevangen worden. Maar daarmee voldoet hun taal nog niet aan de norm.

De Gentse onderzoeker Steven Delarue doet interessant onderzoek naar tussentaal in de klas. In het tijdschrift *Klasse* zegt hij: 'Vlaamse leraren spreken vaak tussentaal in de klas. En dat is hoegenaamd geen probleem' (<https://www.klasse.be/47722/leraren-tussentaal-gebruiken/>, 20 juni). Het eerste deel van deze uitspraak lijkt me correct, maar over het tweede deel valt te debatteren. Er is trouwens verder geen redengevend verband tussen de twee zinnen: het is niet omdat er veel tussentalige leraren zijn, dat tussentaal in de klas geen probleem is.

Mogen leerkrachten 'spreken zoals ze willen spreken', ook als dat geen Standaardnederlands is? In een interessant opiniestuk op knack.be (15 oktober 2015) brengt Delarue het compassie-argument in stelling. Hij schrijft dat standaardtaalverdedigers

”Vlamingen op die manier (opnieuw) taalonzeker maken. Tijdens mijn onderzoek heb ik bijzonder veel gepassioneerde leerkrachten gezien, die (...) enorm gestrest waren omdat ik hun les kwam observeren: zou hun taalgebruik wel voldoende zijn voor die van 't unief? Dat is het échte probleem: dat die eenzijdige fixatie op het Standaardnederlands leerkrachten (en mensen in het algemeen) weer doet twijfelen aan zichzelf en aan hun taalbeheersing. Dat ze zich maar beter slécht zouden voelen over hoe ze praten'.

Delarue heeft een punt. Maar zijn (ongetwijfeld correcte) bevinding verbaast mij wel, juist omdat we ons onderwijs beschouwen als behorend tot de wereldtop en van leerlingen ook discipline en pres-

tatiegerichtheid vragen.

Dan is het vreemd als het lerarenkorps zou bestaan uit zo'n onzeker en zich slecht voelend clubje. Verbijsterend dat iets elementairs als de beheersing van de eigen taal al tot zoveel stress leidt. In dat geval moeten docenten beter opgeleid en begeleid worden, zonder concessies te doen aan de kwaliteit.

Uit het onderzoek blijkt ook dat leraren die dicht tegen de standaardtaalnorm zaten het meest moeite hadden de leerlingen te motiveren. Logisch, aangezien de meeste leerlingen allicht zelf ook gewend zijn tussentaal te bezigen. Maar geldt het ook voor leerlingen die wél Standaardnederlands spreken? Er kan wel degelijk verwarring ontstaan als een docent niet-standaardtalige woorden gebruikt zoals *noemen* (i.p.v. *heten*) of woorden op een afwijkende manier uitspreekt. Mij kwam een dictee onder ogen waarin een leerling (weliswaar op de basisschool) het woord 'glad' had geschreven als *lat*. Dan wil je niet de kans lopen dat de oorzaak ligt in een afwijkende uitspraak van de beginklank. Het is de omgekeerde wereld als het probleem bij de standaardtaalspreker komt te liggen.

Deze problematiek is niet typisch voor Vlaanderen. Ik herinner me van mijn Nederlandse schoolcarrière dat ik komaf moest maken met een aantal elementen die je evengoed 'tussentalig' kunt noemen. Ongeveer tot mijn achttiende gebruikte ik *hun* als onderwerpsvorm. Ik moest het gebruik van *weg* (i.p.v. *vandaan*) zoals in 'Waar kom je weg?' en de 'band lek'-constructie zoals in 'Ik heb de band lek' afleren. Je zou dan eventueel onderscheid kunnen proberen te maken tussen 'echte taalfouten' en 'tussentaal', maar zoiets wordt al snel arbitrair en subjectief.

Het standpunt dat leraren mogen spreken zoals ze willen, opent de deur niet alleen voor tussentaal, maar ook voor andere variëteiten in Vlaanderen én Nederland. Bijvoorbeeld voor Poldernederlands, dialecten, etnolecten. Dan ga ik *hun* weer als onderwerp gebruiken en is het ook prima als een docent het heeft over 'de meisje'. Of je zou uit moeten gaan van het adagium 'eigen tongval eerst'. Zou die ontwikkeling niet ten koste gaan van onderling begrip, samenwerking en van de kansen die leerlingen krijgen als ze later Nederlands zouden spreken in internationale contexten?

Albert Oosterhof is docent Nederlands aan de KU Leuven - campus Antwerpen.

e-mail: albert.oosterhof@kuleuven.be

Een vlotte en laagdrempelige inleiding tot de taalkunde

Steven Delarue

Het is ooit anders geweest, maar de laatste tijd mogen we ons op taalkundig gebied verheugen over een groeiend aantal populariserende publicaties, die de studie van de (Nederlandse) taal bekend maken bij het bredere publiek. In Vlaanderen hebben we natuurlijk dit eigenste tijdschrift, maar vooral in Nederland wordt er stevig aan de weg getimmerd, door bijvoorbeeld Jan Stroop, Gaston Dorren en de onvermoeibare Marc van Oostendorp. Sterre Leufkens is een relatief nieuwe ster aan het populariseringsfirmament, al blogt ze intussen al een tijdje over taal in de ruime zin van het woord op haar weblog *De Taalpassie van Milfje*, samen met Marten van der Meulen. Daarnaast werkte ze mee aan het jaarboek *Taal in 2015* van Van Dale, en er staan nog verschillende taalprojecten op stapel. Eén daarvan heeft intussen het daglicht gezien: in de reeks 'Elementaire Deeltjes' van Amsterdam University Press verscheen onlangs het veertigste volume, en dat is volledig aan taal gewijd.

Op zich mag het wel verbazing wekken dat pas het veertigste boekje in de reeks over taal gaat: zoals Leufkens overtuigend laat zien, is taal immers een cruciaal kenmerk van wat ons tot mensen maakt. Het is een communicatiemiddel dat soms fascineert maar ook kan frustreren, en dat toegang biedt tot allerlei nieuwe werelden en culturen. Tegelijk is taal ook voor iedereen iets anders, en dat is ook het uitgangspunt dat Leufkens voor haar boek – of beter *boekje*, want het past feilloos in je achterzak – heeft gekozen. In acht korte hoofdstukken bestudeert en beschrijft ze taal telkens vanuit een ander perspectief, en zo slaagt ze erin om taal in haar facetten te belichten. 'Taal' is voor een kind immers iets anders dan voor een neuroloog of een socioloog, en een leraar Nederlands zal op een andere manier naar taal kijken dan een politieagent. Het boekje kan in één keer gelezen worden – in een treinrit of twee had ik het al uit – maar de korte hoofdstukjes van telkens 10 tot 15 pagina's staan ook op zichzelf, wat ze bijvoorbeeld ook perfect geschikt maakt voor gebruik in de klas. Leufkens hanteert een prettig en vlot leesbaar Nederlands, wars van alle moeilijkdoenerij. Tegelijk zijn de hoofdstukken inhoudelijk correct, en sluiten ze aan op de recentste taalwetenschappelijke inzichten.

Dat op zich verdient al hulde, maar er is nog een belangrijkere reden waarom *Taal* zo'n aanbevelenswaardig boekje is voor iedereen die in taal en taalwetenschap geïnteresseerd is: en passant maakt Leufkens komaf met een aantal hardnekkige mythes over taal en meertaligheid. Zo laat ze overtuigend zien waarom Turkse ouders in de Lage Landen beter goed Turks kunnen praten tegen hun kinderen dan gebrekkig Nederlands, dat de afkortingen in de sms-

taal van jongeren eigenlijk niet zo gek veel afwijken van pakweg krantenkoppen of advertenties, dat dt-fouten niet zozeer het gevolg zijn van domheid maar eerder van onoplettendheid, en dat de grens tussen een taalfout en taalverandering wel érg dun is. De doorsnee leraar Nederlands haalt meteen z'n rode pen boven voor zinnen als 'Ik besepte me dat ik dat vergeten was' of 'Hun hangen aan de kapstok!', maar Leufkens denkt er dieper over na: als 'zich realiseren' wederkerend is, zou het dan niet logischer zijn dat ook het synoniem 'zich beseffen' reflexief zou zijn? En is 'hun' niet net een erg slimme taalinnovatie (die overigens al in 1911 werd getesteed!), omdat 'hun' sowieso op personen wijst, terwijl 'ze' zowel op personen als op objecten kan slaan? Zo weet je meteen dat het niet louter de jassen zijn die aan de kapstok hangen, maar dat je kinderen de boel wellicht aan het slopen zijn.

Voor wie als lesgever of onderzoeker elke dag met (Nederlandse) taalkunde bezig is, zal *Taal* misschien niet al te veel nieuwe informatie bevatten, maar voor de geïnteresseerde taalgebruiker – en zijn we dat niet allemaal? – is Leufkens' boekje een vlotte, laagdrempelige inleiding tot de taalkunde. En nu weet ik tenminste dat ik, als ik later groot ben, forensisch taalkundige wil worden.

Sterre Leufkens, *Elementaire Deeltjes: Taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. ISBN 978-94-6298-007-5, 136 blz., 9,95 euro.

De economische waarde van taal

Miet Ooms

Taal is business. Dat is niet alleen de titel van het onlangs verschenen boek van Frieda Steurs, het is de stelling die zij verdedigt bij de niet-taalkundige buitenwereld en in haar boek uitwerkt. Prof. dr. Steurs was jarenlang hoogleraar terminologie en taaltechnologie aan de KU Leuven (de vroegere Lessius Hogeschool) en is sinds kort directeur van het INT of het Instituut voor Nederlandse Taal (het vroegere INL). Met haar boek wil ze de taalindustrie in de schijnwerpers zetten. Dat zijn de bedrijven, organisaties en zelfstandigen die taaldiensten en -producten leveren aan bedrijven, overheden, andere organisaties en de eindgebruikers. Aan u en mij dus.

Zelf maak ik als freelance vertaler al tien jaar deel uit van die taalindustrie. Strikt genomen behoor ik dus niet tot het doelpubliek van het boek. Dat omschrijft Steurs in haar inleiding immers als volgt: 'Het is mijn vurigste wens dat dit boek ook inzicht zal bieden aan professionals uit het bedrijfsleven en collega's uit andere faculteiten, die vaak niet beseffen hoe economie, recht en andere domeinen steunen op taal en heel specifieke taaltoepassingen.'

Hoewel er heel wat taalboeken bestaan, ook voor en in het Nederlands, is er amper iets te vinden over de economische waarde van taal en taaldiensten. Toch komen we er allemaal vroeg of laat mee in contact, via vertaalde handleidingen, software, reclameslogans en dergelijke, via ondertiteling, de spraaktechnologie op je mobiele telefoon, taalcursussen, e-learning, tolkdiensten enz. Hoewel taal dus heel aanwezig is in onze economie, hebben maar weinig mensen een concreet idee van wat die taalindustrie nu inhoudt. Die lacune wil Steurs met haar boek vullen.

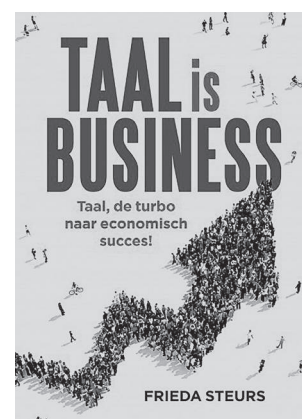
In grote lijnen is ze daar ook in geslaagd. In 12 hoofdstukken legt ze uit in welke takken van de economie taal een rol speelt, waar de uitdagingen en valkuilen zitten (bijvoorbeeld dat je merknamen niet zomaar in elke taal kunt overnemen zonder te checken of ze in een andere taal geen vervelende betekenis hebben), welke rol de EU speelt, wat grote bedrijven zelf ontwikkelen rond taal en taaldiensten enz. Zo komen meertaligheid, *glokalisering* (het feit dat multinationals hun producten aan de lokale markt moeten aanpassen om succesvol te zijn), het belang van terminologiebeheer en meertalige terminologie, de specifieke problemen en vereisten bij juridische en medische vertaal- en tolkdiensten, taalpolitiek en taal- en spraaktechnologie aan bod. Via concrete voorbeelden ontdekt de lezer welke meerwaarde een goed ingezette taaldienst kan betekenen voor een bedrijf, en hoe het kan mislopen als een bedrijf te weinig belang hecht aan taal en lokalisering.

Hoe interessant die voorbeelden ook zijn, daar zit ook de zwakte van het boek. In de uitwerking van elk thema haalt de auteur heel veel deelaspecten aan, en die wisselt ze telkens af met concrete voorbeelden. Daardoor komen de hoofdstukken on-

gestructureerd en warrig over, en blijft er weinig achteraf hangen. Toen ik het boek net had gelezen, had ik het gevoel dat ik weliswaar veel te weten was gekomen, maar ik kon niet meer zeggen wat. Het is ook niet zo eenvoudig om er nadien een voorbeeld of een stukje uitleg in op te zoeken. Hoewel de hoofdstukken onderling goed afgebakend lijken, overlappen ze inhoudelijk vaak. Daardoor is het nadien moeilijk om bijvoorbeeld een concreet voorbeeld terug te vinden. Een stevigere structuur en een duidelijke afbakening tussen algemene uitleg en concrete voorbeelden had hierbij kunnen helpen.

Het is bovendien niet duidelijk hoe het boek het echte doelpubliek zal bereiken. Dat is niet de taalindustrie zelf, maar de potentiële klanten ervan. Dat publiek zal het boek pas ter hand nemen als zij er voor zichzelf een duidelijk voordeel in ziet ('What's in it for me?'), maar dat voordeel komt niet voldoende naar boven in de inleiding of op de achterflap. Ik hoop daarom van harte dat er een strategie is ontwikkeld om die interesse op een andere manier ook bij dat publiek te wekken, en niet alleen bij de mensen die al intrinsiek geïnteresseerd zijn in en nieuwsgierig zijn naar taal en de taalindustrie.

Frieda Steurs, *Taal is business. Taal, de turbo naar economisch succes!*

Schiedam: Scriptum, 2016. ISBN 9789463190220, 220 blz., 24,95 euro.

Begrijpelijk schrijven voor iedereen

Natalie Hulsen

In 1997 verscheen *Leesbaar schrijven voor iedereen* van zijn hand, en in 2015 heeft Peter van der Horst met *Begrijpelijk schrijven voor iedereen. Een praktische gids* dat handboek 'in vele opzichten aan de eisen van nu aangepast. De omvang is niet alleen meer dan verdubbeld, maar er zijn ook honderden oefeningen met hun uitwerking opgenomen.' De titel van deze gids heeft een dubbele bodem, aldus de zelfstandig tekstadviseur: 'Het boek is bedoeld voor iedereen die – al of niet beroepshalve – belangstelling heeft voor begrijpelijk schrijven, maar ook om te helpen bij het schrijven van teksten die voor iedereen bedoeld zijn.'

In de inleiding legt Van der Horst uit dat een goede tekst niet alleen begrijpelijk moet zijn, maar ook correct, aantrekkelijk en passend. Hij belicht enkel de voorwaarde begrijpelijkheid ('Begrijpelijk wil zeggen dat de lezer zonder veel moeite kan achterhalen wat de schrijver bedoelt.'). 'omdat het in dit boek vooral om zakelijke/informatieve teksten gaat, maar ook aan een aantrekkelijk taalgebruik zullen we wat aandacht besteden.' Jammer genoeg geldt dat niet voor de gids zelf, die niet echt aantrekkelijk maar nogal saai geschreven is, en die je niet meteen zin doet krijgen in het uitproberen van alle tips. Bovendien is de auteur niet altijd even duidelijk over de termen begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid. Op p. 30 schrijft hij dat het bij begrijpelijk schrijven niet zozeer om juist of onjuist gaat, 'maar meer om prettig of minder prettig leesbaar'. Terwijl hij in de inleiding dat net omschrijft als aantrekkelijk taalgebruik: '[A]antrekkelijkheid is het aspect dat ervoor zorgt dat de lezer de tekst met plezier leest.'

Het boek is opgebouwd uit 15 hoofdstukken, waarin telkens een taalkundig aspect van begrijpelijk schrijven aan bod komt: *Schrijf geen te lange zinnen*, *Beperk het aantal voorzetsels*, *Ga de lijdende vorm zo veel mogelijk uit de weg*, enzovoorts. Soms zaait de auteur verwarring, bijvoorbeeld: in het deeltje *Zorg voor structuur* zegt van der Horst enerzijds dat het aantal kopjes in een tekst beperkt moeten worden, maar verderop schrijft hij dan weer: 'Kopjes wijzen de lezer de weg door de tekst. Maak er ruim gebruik van.'

Het laatste hoofdstuk - *Besteed ook aandacht aan het uiterlijk* - belicht dan weer een niet-taalkundig aspect, namelijk de typografie. De auteur besteedt er aandacht aan 'omdat er een belangrijke samenhang bestaat tussen inhoud en vorm, tussen taal en typografie, én omdat het onderwerp nogal eens wordt verwaarloosd.' Het gaat dan achtereenvolgens over: lettertype (letters met en zonder schreef), lettervormen, lettergrootte, zetbreedte, alinea's, regelafstand, kopjes, opsommingen, accentueren en aanhalingstekens.

Op het einde van elk hoofdstuk geeft de auteur adviezen mee, eigenlijk een korte samenvatting van wat er in het hoofdstuk staat. Na elk hoofdstuk komen dan nog de oefeningen, waarbij je de

opgestoken kennis uit de voorgaande bladzijden meteen in de praktijk kan brengen. Ze slaan steeds alleen op het hoofdstuk waarin ze voorkomen. Helemaal achteraan in de gids heeft de auteur nog 50 algemene oefenopgaven in petto, iets moeilijker dus omdat je niet van tevoren weet waar het precies over gaat, en omdat ze ook in meer dan één opzicht verbeterd kunnen worden. Bij alle oefeningen geeft Van der Horst ook een verbetering mee, maar in de inleiding van de gids benadrukt hij dat het slechts om een voorstel gaat, en dat er niet één juiste formulering is.

Verspreid over de hoofdstukken neemt Van der Horst ook enkele tientallen adviezen van *Onze Taal* en de Nederlandse Taalunie op. Vraag is echter wat de meerwaarde van deze adviezen is, want ze voegen niets nieuws toe aan wat in het betreffende hoofdstuk staat. Zoekt de auteur naar een autoriteit ter staving van wat hij schrijft?

In de inleiding vraagt van der Horst zich af: 'Zou u begrijpelijk schrijven uit een boek kunnen leren?', en zijn antwoord is: 'Nee, ook niet uit dit boek.' Als ik mijn intussen licht vergeelde *Schrijfwijzer* (editie 1995) van Jan Renkema bovenhaal, lees ik iets gelijkaardigs: 'Met dit naslagwerk gaan schrijvers niet beter schrijven. Met een theorie-examen leert men ook niet autorijden. Goed schrijven leert men alleen door het veel te doen en door steeds commentaar te vragen op eigen werk.' Dat zal wel zo zijn, maar alleen al de aantrekkelijker schrijfstijl en zijn uitgebreide register doen mij toch naar de *Schrijfwijzer* grijpen.

Peter Van der Horst, *Begrijpelijk schrijven voor iedereen. Een praktische gids*. Amsterdam: Prometheus, 2015. ISBN 978 90 351 4379 1, 224 blz., 29,95 euro.

Woordenboeken voor de jeugd

Filip Devos

'Nadat woordenschatvererving decennialang in het verdomhoekje zat binnen de vreemdetalendidactiek, kent de lexicale dimensie van taal sinds de jaren 90 van de vorige eeuw een ware heropleving.' Dat schreven June Eyckmans en Griet Boone in een vorig nummer van *Over taal*, en ze haalden daarbij de bekende uitspraak aan van de Britse taalkundige David Wilkins: 'Learners carry dictionaries, not grammar books.'

Woordenschat neemt niet alleen in de vreemdetaalvererving een cruciale plaats in, maar ook in de moedertaalvererving. Lexicografen, die de 'mentale' woordenschat van de taalgebruiker proberen te beschrijven, hebben hier een zeer grote verantwoordelijkheid. In het Nederlandse taalgebied besteedt de lexicografie gelukkig veel aandacht aan woordenboeken voor de jonge moedertaalgebruiker.

Zo komt uitgeverij Van Dale met een compleet vernieuwde reeks jeugdwoordenboeken voor de basisschool. We bekijken achtereenvolgens kort het *Juniorwoordenboek* en het *Basiswoordenboek*, beide herzien door Hans de Groot, en het *Junior spreekwoordenboek* van Wim Daniëls.

Juniorwoordenboek Nederlands

Het eerste echte woordenboek voor kinderen vanaf 8 jaar is compleet vernieuwd. Wat betekenen de woorden *scenario* en *diagnose*? Hoe schrijf je *cacao* en *show* ook alweer? Wat is het meervoud van *museum* of *baby*? En hoe moet je *cappuccino* of *tissue* uitspreken? Het *Van Dale Juniorwoordenboek Nederlands* is een uitstekend hulpmiddel bij vragen over de betekenis, de spelling, de uitspraak en (enkele) grammaticale kenmerken van woorden, zoals vervoeging, verbuiging en lidwoordgebruik. Ook regionale aspecten komen aan bod. Onder *doppen* staat bijvoorbeeld 'is in België een woord voor: een uitkering krijgen omdat je werkloos bent', maar onder *kot* staat 'is in België een woord voor hok of hokje'. Klopt, maar *kot* is ook 'kamer voor studenten'.

Het *Juniorwoordenboek Nederlands* is bedoeld voor kinderen vanaf 8 jaar, en met zijn ruim 650 bladzijden bevat het ongeveer 10.500 woordbetekenissen uit de lees- en leefwereld van die kinderen, meer dan 3.400 korte, leuke voorbeeldzinnen, en ruim 500 illustraties.

Basiswoordenboek Nederlands

Ook het *Van Dale Basiswoordenboek Nederlands* is compleet vernieuwd. De wereld verandert, en de taal verandert dus mee. In de vorige editie was er bijvoorbeeld nog geen sprake van *apps*, *selfie*

of *plasticsoep*. Er zijn dus honderden nieuwe trefwoorden, betekenissen en voorbeeldzinnen aan deze editie toegevoegd. De *Basis Van Dale* telt ruim 800 bladzijden en bevat 30.000 woordbetekenissen, meer dan 23.000 korte voorbeeldzinnen en ruim 600 illustraties. Nieuw zijn ook het kleurgebruik en de informatiekadertjes over begrippen die op thema bij elkaar staan. Het woordenboek is bestemd voor kinderen vanaf 10 jaar.

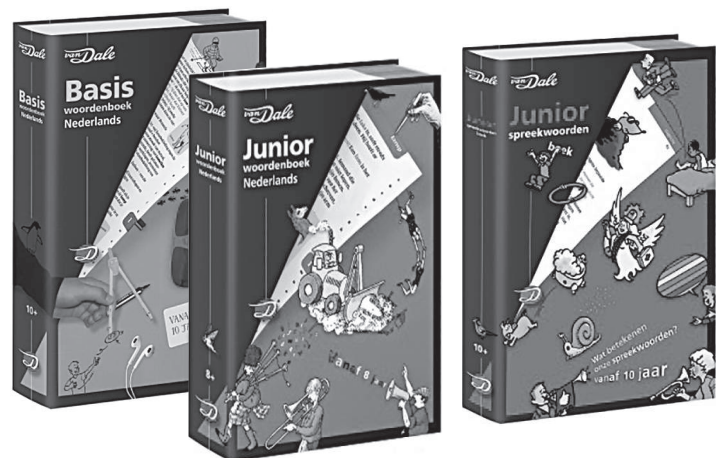
Kleine test: *doppen* mooi opgenomen, en onder *kot* staat nu (onder meer) '(België, spreektaal) studentenkamer'. Keurig.

Junior spreekwoordenboek

Het *Van Dale Junior spreekwoordenboek*, geschreven door Wim Daniëls, belicht de betekenis en het gebruik van allerlei spreekwoorden en uitdrukkingen, (vaste) meerwoordcombinaties dus. Ruim 2700 hedendaagse spreekwoorden en uitdrukkingen komen aan bod, met uitleg in prettig leesbare verhaaltjes en met leuke voorbeelden en ongeveer 150 tekeningen. De kaderstukjes geven allerlei weetjes.

Achtereenvolgens komen per lemma aan bod: betekenis, voorbeeld en (doorgaans) achtergrondinformatie/etymologie. Dit *Junior spreekwoordenboek* is er voor kinderen vanaf 10 jaar.

Spoken zien, schots en scheef, over de kop gaan, een bittere pil komen aan bod. Of dat 'spreekwoorden en uitdrukkingen' zijn, valt te betwijfelen. Wie trekt de grens in vaste woordcombinaties? Dit neemt niet weg dat dit boek een schat aan informatie biedt.

Marja Verburg en Monique Huijgen (derde, herziene editie door Hans de Groot), *Van Dale Juniorwoordenboek Nederlands*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2016. ISBN 9789460772863, 648 blz., 26,99 euro.

Marja Verburg en Monique Huijgen (vierde, herziene editie door Hans de Groot), *Van Dale Basiswoordenboek Nederlands*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2016. ISBN 9789460772887, 806 blz., 29,99 euro.

Wim Daniëls, *Van Dale Junior spreekwoordenboek* (tweede editie). Utrecht/Antwerpen: Van Dale, 2016. ISBN 9789460772979, 550 blz., 29,99 euro.

Het voltooiën van het deelwoord

Hugo Brouckaert

Wie probeert anderstaligen ervan te overtuigen dat het Nederlands niet echt een moeilijke taal is, heeft een aantal valabele argumenten op het stuk van morfologie en syntaxis, maar kan niet anders dan zich diep te schamen over het zogenaamde voltooid deelwoord, waar nog heel wat aan te voltooiën valt. Het vertoont immers een aantal ernstige mankementen en irritante trekjes die dringend weggewerkt moeten worden. Hier wacht een taak voor de Nederlandse Taalunie, die wat mij betreft voortaan de spelling ongemoeid mag laten en zich beter met bekwaame spoed kan toeleggen op dit belangrijke probleem.

Het begint al bij de geboorte. Een kind *wordt of is gebaard* en *wordt of is geboren*. Of het nu *worden* is of *zijn*, daaraan gaan we gemakshalve voorbij. We richten ons op de vraag: van welk werkwoord is *geboren* de voltooid vorm? En nog iets. Men spreekt terecht gewoon van een *kind* en niet van een *geboren kind*, maar daarentegen wel van een *geboren verteller* of een *geboren Gentenaar*, ook al zijn die al langer geleden geboren dan dat kind. En die Gentenaar kan naast *geboren* ook *getogen* zijn. Van het werkwoord *tuigen*? En waarom dan niet een *geboren grijsaard*, maar wel een *gebaarde grijsaard*? Verwarring alom dus.

De taalkunde spreekt bij de deelwoorden met voorvoegsels als *ge-*, *ver-* en *ont-* van adjectivisch gebruikte deelwoorden. Allemaal goed en wel, maar komen de *verstokte roker* en de *verstokte vrijgezel* van het werkwoord *stokken*? En wat heeft de *gedoodverfde winnaar* met *doodverven* te maken? Mijn nog altijd onvolprezen Van Dale noemt *doodgemoedereerd* een bijvoeglijk naamwoord. Wie of wat is dan wel 'doodgemoedereerd'? Kent u een *doodgemoedereerde vader*? En waarom spreekt men gretig van een *uitgelezen wijntje*, maar zegt nooit iemand: 'daar ligt een *uitgelezen boek*'?

De werkwoorden die beginnen met *ont-* zouden volgens de Algemene Nederlandse Spraakkunst een tegenstelling, een verwijdering of een begin aangeven. Daarvan sta ik onthutst te kijken. Ik *onthutst*? Was ik vroeger dan *gehutst*? Of begin ik nu pas te *hutsen*? Iemand moet me ook eens vertellen wat de relatie is van het woord *ontgoocheld* tot het grondwoord *goochelen*. Ik zie maar één zinnige toepassing: 'Toen de charmante assistente van de goochelaar niet echt doormidden gezaagd bleek te zijn, was het publiek ontgoocheld'.

Vindt u dat ik overdrijf? Dan moet u zich morgenvroeg maar eens afvragen, wanneer u *ontwaakt*, *ontnuchterd*, *ontbloot* en *onthaard* bent en ook nog *ontbeten* hebt, hoe die woorden zich verhouden tot de werkwoorden *waken*, *nuchteren*, *bloten*, *haren* en *bijten*.

Geen *onvertogen* woord (van het werkwoord *vertiegen*, *vertijgen*, *vertuigen*?) over de voornoemde Spraakkunst, maar stellen dat

vele werkwoorden met *ont-* 'niet tot een van de genoemde types behoren', zo kan ik het natuurlijk ook.

En nog iets over dat adjectivisch deelwoord in het algemeen. Van een *gesloten karakter*, een *geslepen kerel*, een *ingewikkeld verhaal* en een *opgeruimd mens* kan men zich in ernst afvragen wie hier verantwoordelijk is voor het *sluiten*, respectievelijk *slijpen*, *inwikkelen* en *opruimen*. Ik mag er ook niet aan denken van welke infinitief het deelwoord in *bekakt praten* afkomstig is.

Nog een geluk dat de dames en heren die over de spelling gaan, voorzien hebben dat drieledige samenstellingen een koppelteken kunnen krijgen of aaneengeschreven mogen worden. Anders zaten we opgescheept met een *belegen kaasboerin*, een *bevroren vleesimporteur* en een *onbespoten fruitteler*, om nog te zwijgen van de *gesneden groenteverkoper*.

Mijn conclusie lijkt wonderwel op mijn uitgangspunt (dat heb je wel vaker bij geleerde redeneringen): het wordt tijd om het verleden deelwoord te voltooiën, of anders helemaal tot het verleden te doen behoren. Pas wanneer dit onoverzichtelijk kluwen is ontward, zullen we ons met trots kunnen meten met transparante en logische talen als het Baskisch, het Fins en het Turks.

Hugo Brouckaert is vertaler, eredirecteur van de Taaldienst van de Senaat en publicist.

e-mail: hugo.brouckaert@skynet.be

{Errata?}

1
an de on-
vakantie.
rig jaar.
e. De
roker
uit. 1
leef
liet
lijven de

Is het toeval dat Shapova de kans kreeg om haar positieve controle zélf te communiceren via een grondig voorbereide persconferentie, terwijl dergelijke affaires doorgaans via lekken allerhande voortijdig naar buiten glippen?

De Standaard,
12/03/2016

2
litie
vee
n. Het
litsier.
(belga)

Natuurlijk zijn grootsteden bakens van vernieuwing, creativiteit en diversiteit. Maar het zijn niet noodzakelijk met die positieve aspecten van de bevrijdende stadslucht dat de politie eerst in aanraking komt.

De Morgen,
27/04/2016

3
op Mauna Loa waar de zes wetenschapper

In de Duitse steden Augsburg en Keulen zijn ze het beu: al te veel voetgangers zijn op straat zo druk met hun smartphone bezig dat ze niet eens meer zien of het veilig oversteken is of niet. Ze hebben er daar iets op gevonden: rode lichten óp de grond, die zelfs de meest verstokte 'smombie' moeten opmerken.

Het weer

Het Laatste Nieuws,
02/05/2016

4
ODIC HUL

De onderzoekers van de University of Michigan konden slechts twintig landen, maar vergelijken tussen twintig landen, maar toch ontwarren ze een duidelijke trend: gemiddeld gaan vrouwen een halfuur eerder slapen dan hun mannelijke wederhelften.

In het p
"Er is
eigen
he
Anne
Boeren
verta
eigen
van l
nele fr

Gazet van Antwerpen,
09/05/2016

5
om
ersvei-
a om
ersvei-
Nabij
ging een
25 en 30
erder
rs-

Anne Austin, een jonge Egyptologe van de Stanford University in de Verenigde Staten, ontdekte dat het oude Egypte al ziekteverlof kende.

Plus Magazine, nr. 326,
mei 2016

7
litie
vee
n. Het

Tot dan sloeg Marie Becker er altijd in om haar dure levensstijl te onderhouden. Maar de beurscrash van 1929 mondde uit in een economische crisis, waarin haar atelier op de fles ging.

Dag allemaal, nr. 27,
05/07/2016

6
dertussen bezig van de slachtoffers zi
chamen. (foto reuters)

e Staten heb-
belangrijkste
le eer-
land
naar
nee
ds
ex-
ust in
auto's,

Zondag wordt het nog wat warmer, tot 24 graden. Er zijn regen en onweersbuien, vooral 's namiddags.

Het Laatste Nieuws,
03/06/2016

Suggesties voor de rubriek "Errata?"
kunt u sturen naar info@overtaal.be.

Errata:
1. voorbereide; 2. het is; 3. moet; 4. konden slechts twintig landen vergelijken, ontwarren;
5. egyptologe; 6. regen- en onweersbuien; 7. slaagde